

Fagsenter for seniorer

Onsdag 2

- Innspill til faglig inspirasjon og ettertanke

Harald Koht (red.)

OsloMet Skriftserien 2025 nr. 8

Onsdag 2

Innspill til faglig inspirasjon og ettertanke

Utgitt av Fagsenter for seniorer

OsloMet - storbyuniversitetet

OsloMet Skriftserien 2025 nr. 8

Copyright: © Forfatterne /The authors

Kopiering av tidsskriftet og de enkelte artiklene er kun tillatt på institusjoner som har inngått avtale med Kopinor, og kun innenfor rammen som avtalen omfatter.

OsloMet Skriftserie 2025 nr. 8

ISSN (trykt): 2535-6984

ISSN (online): 2535-6992

ISBN (trykt): 978-82-8364-707-5

ISBN (online): 978-82-8364-708-2

OsloMet – storbyuniversitetet

Universitetsbiblioteket

Skriftserien

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

Innhold

Fra redaksjonen.....	iii
Barbeint helt til hodet	1
<i>Lars Egeland</i>	
Akademisering innanfrå – eit alternativ	20
<i>Sigurd Haga</i>	
Skapelsesfortellingen.....	41
<i>Gunnar Neegaard</i>	
Hva er egentlig en ytring? Ytringsfrihet i møte med rettssystemet.....	53
<i>Sigmund Ongstad</i>	

Fra redaksjonen

Tidsskriftet *Onsdag* er et populærvitenskapelig fagtidsskrift. Bidragene vil stort sett være friere i form og innhold enn vanlige forskningsartikler. Artiklene er basert på foredrag som holdes onsdager på Fagsenter for seniorer ved OsloMet. Innleggene er oftest knyttet til foredragsholderens undervisning og forskning, men i noen tilfeller også til spesialinteresser utenfor deres primære faglige forankring. Artikkelforfatterne har erfaring fra ulike fagfelt, og tidsskriftet vil derfor ha et flerfaglig innhold. Tidsskriftet er åpent for bokmeldinger.

Artiklene skal være språklig tilgjengelig for lesere med en annen faglig bakgrunn enn forfatterens. Språket vil hovedsakelig være norsk, men bidrag på svensk og dansk aksepteres også.

Tidsskriftet utgis i OsloMets skriftserie og er tilgjengelig både trykt og digitalt. Redaksjonen består av medlemmer av Fagsenteret med ulik faglig bakgrunn.

Vi ønsker oss å henvende oss til et bredt spekter av lesere som er nysgjerrige på emner og problemstillinger både innenfor og utenfor eget fagfelt. Vi håper tidsskriftet kan by på overraskende innsikter og åpne leserens interesse for nye tema.

Dette nummeret tar for seg temaer innenfor universitetspedagogikk, kultursosiologi, religionshistorie og ytringsfrihet. **Sigurd Haga** utfordrer endringer i profesjonsutdanningene som resultat av økende krav til akademisering av undervisningen. **Lars Egeland** skriver om framveksten av naturismen som folkebevegelse tidlig i det 20. århundre og utviklingen seinere. Skapelsesberetningen i jødisk religiøs tradisjon utgjør det sentrale temaet i **Gunnar Neegaards** artikkel. *Onsdag 2* avrundes med et bidrag av **Sigmund Ongstad** som tar for seg problematiske sider av ytringsfriheten i rettslig sammenheng.

God lesning!

Redaksjonsutvalget

Harald Koht, redaktør

Trine Deichman-Sørensen

Robert Salomon

Knut Lehre Seip

Jofrid Karner Smidt

Barbeint helt til hodet

Lars Egeland

I naturistmiljøene mener man at det å være naken sammen fører til at vi får et naturlig og akseptert forhold til egen kropp, at vi får bedre selvfølelse og at vi rett og slett blir lykkeligere. Hvis det faktisk stemmer, så burde vel politikerne gjøre mer for å fremme naturlig nakenhet? Nakenhetsbevegelsen startet med begrunnelse i folkehelse. Er det fortsatt sunt? Hvis det er det, burde det interessere folkehelseorganisasjoner, helsearbeidere, helsemyndigheter og politiske partier. Da er det politisk, ikke pikant.

Skam over egen kropp

Misnøye med egen kropp ser ut til å være økende. Misnøye knyttet til eget kroppsilde ser ut til å være det normale blant ungdom. Misnøyen er en oversett offentlig helsebekymring. Fem norske forskere (Haraldstad, 2011) beskriver kroppsilde, dvs. en subjektiv misnøye eller fornøydhet med egen kropp, som den faktoren som har størst betydning for svingninger i helserelatert livskvalitet. Både ungdom og voksne utsettes for bilder av perfekte kropper i reklame og media, men vi ser sjeldnere vanlige menneskers nakne kropper. Etter kroppsøving eller i svømmehallen er det blitt vanlig å dusje påkledd. Forekomsten av spiseforstyrrelser øker og karakteriseres som den største trusselen blant jenter i alderen 13-25 år. (Skårderud, 2004). 7 av 10 norske kvinner ønsker å gå ned i vekt (Norstat-undersøkelse referert i Kvinner og Klær 24. juni 2017). Folkehelseinstituttet operer med tall som viser at flertallet av befolkningen er overvektige. Men vi ser sjelden de kroppene. Skam over kroppen bidrar ikke til psykisk helse. Medietilsynet mener i en rapport (Medietilsynet 2020) at halvparten av norsk ungdom mellom 13-18 år har sett porno på nett. I en rapport fra Redd Barna (Berggrav 2020) påpekes det at mange unge ser porno for å bli kjent med egen seksualitet. Mange mener at det forsterker presset om hvordan man bør se ut. Vi har et uopnåelig kroppsideal: Den nedre delen av kroppen skal være små smal som mulig, mens den øvre skal være stor. Det er ikke til å bli overraska over at de to mest vanlige plastiske kirurgi-inngrepene er fettsuging og brystforstørring, ofte på samme person, dvs. at fett fra mage og lår flyttes til brystene. Dette tilbys av en rekke klinikker i Norge.

Kan nakenhet redusere skam og misnøye med egen kropp? Er nakenhet bra for folkehelsen? Det ville jeg se nærmere på – både historisk og i dag. Det er bakgrunn for boka mi, «Barbeint helt til hodet», som utkom i 2024.

I moderne tid er det to perioder som er interessante:

- Framveksten av naturismen i Europa i mellomkrigstida
- Endret syn på kropp og nakenhet i etterkrigstida

Disse endringene er koplet til øvrige samfunnsendringer, til folkebevegelser og en subkultur som ikke er ensartet.

Det finnes mye forskning om nakenhetskulturens historie i Europa, med sitt utgangspunkt i de tysktalende områdene. Etter hvert finnes det også spennende forskning om nakenhetens betydning i dag.

Nakenhetsbevegelsen som del av livsreform

Nakenhetsbevegelsen oppsto av flere grunner. Den mest åpenbare var som en reaksjon på at folk begynte å ha på tøy f.eks. når de badet. Det er ikke så lenge siden. Mot slutten av 1800-tallet ble det moderne blant overklassen å bade fordi det var gøy og behagelig. Da kom badetøyet, og reaksjonene mot det. I 1796 ga Georg Friedrich Lichtenberg ut boka «Das Luftbad». Her beskriver han det nyttige og sunne ved å være naken i lufta, spesielt på en solrik dag. Ideen bak luftbad var at huden puster på samme måte som lungene. Derfor trenger hele kroppen fri tilgang til luft. Arnold Rikli (1823-1906) ledet en fabrikk for farging av lær i Spittal i Østerrike. Kjemikaliene gjorde han syk. Derfor dro han til Bled i dagens Slovenia hvor han utviklet et sol-sanatorium og bidro til at Bled fortsatt i dag er en kjent sanatorieby. Behandlingen ble brukt for ulike hudlidelser, tuberkulose, rakitt og depresjoner.

I 1906 var det etablert over 230 luft-bade-anstalter i Tyskland, i 1912 hele 380.

Nakenhetsbevegelsen som oppsto, var en del av den såkalte Livsreformbevegelsen – Lebensreform. Begrepet brukes for det som egentlig er en rekke bevegelser, men med noen felles trekk. Bakgrunnen var at Tyskland hadde gjennomgått en enorm industrialisering, mye raskere enn andre land. Reformbevegelsen besto av ulike bevegelser som hadde det til felles at de kritiserte industrialiseringen, materialismen og urbaniseringen. Ofte handla det om bevegelser som lanserte individuelle løsninger framfor kollektive eller politiske. Derfor betraktes de ofte som reaksjonære, sjøl om dette er omstridt. Jeffries (2003) påpeker at

mange innen livsreformbevegelsen deltok i samfunnsdebatt og politisk virksomhet for sine kampsaker.

Et eksempel på det siste er bevegelsen for reformklær. Mens naturistprofeten Diefenbach kledde seg i kjortler når han ikke kunne være naken, var det en mer moderne retning som ville reformere klesstilen ved å kvitte seg med stive snipper, snippkjoler for menn, korsett for kvinner. Et reaksjonært synspunkt var at den tyske befolknings fruktbarhet var truet av trange franske moter. Men den framvoksende kvinnebevegelsen kjempet mot krinoliner og korsetter. Den enkle reform-kjolen ble veldig populær. Under innflytelse fra en annen livsreform-retning, nemlig ungdomsbevegelsen eller Wandervogel, utviklet det seg en alternativ klesmote. Ungdommene i Wandervogel gikk med høye ullsokker, sandaler, kortbukse i bomull eller lær og skjorter med Schiller-krage – helt uten stiv snipp.

Tilhengerne av livsreform ville ha et levesett nærmere naturen. Det dreide seg om økologisk landbruk, vegetarisk ernæring, naturmedisin, friluftsliv, reformklær, hagebruk, kolonihager og funksjonell arkitektur. En del rettet seg mot spiritualitet og yoga. Nakenhetsbevegelsen hadde koplinger til turnbevegelsen, blant annet gjennom såkalt moderne uttrykksdans som ble gjennomført naken.

I 1906 ga den nederlandsk-amerikanske legen Bess Mensendieck ut en bok om fysisk trening. Boka inneholder 78 bilder av nakne mennesker som gjør de øvelsene Mensendieck anbefalte. I dag er dette en egen retning innen fysioterapien. Mensendieck mente at nakenhet var nødvendig for fri bevegelse.

Ungdomsbevegelsen (Jugendbewegung eller Wandervogel) i Tyskland oppsto omtrent samtidig med at Baden-Powell lansert den militært-inspirerte speiderbevegelsen i Storbritannia. Forskjellen her var at i ungdomsbevegelsen skulle ungdom lede ungdom. Både jenter og gutter var med. Dette fikk stor betydning for likestilling, så stor at mange voksne var bekymret for at jentene ikke ble lært opp til sin framtidige rolle som husmødre underordnet mannen. Målet var å dra på tur og leve enkelt i kameratskap i naturen, da var en naturlig konsekvens også at man badet naken.

Nakenhetsbevegelsen vant fram til tross for sterk motstand i keiserrikets Tyskland. Men den forble et fenomen blant forholdsvis få. Dette skulle endre seg etter første verdenskrig.

Eksplasjon i nakenhet etter 1. verdenskrig

Etter den første verdenskrigs grusomheter førte Weimar-republikken med seg en helt annen stemning. Liberale og frihetlige tanker avløste keisertidas moral eller dobbeltmoral. Da ble nakenhetsbevegelsen en massebevegelse under begrepet Freikörperkultur. Det finnes ulike anslag over hvor mange som var med. Flere kilder sier 200.000 medlemmer i ulike naturistforeninger, men at opptil 12 millioner var aktive naturister. Nakenkulturen var som livsreform-bevegelsen, en konstellasjon av ulike subkulturer. For hver subkultur kan man si at den nakne kroppen var et symbol på ideologiske forskjellene, heller enn en universell identifikator (Toepfer 1997). I hovedsak kan FKK-bevegelsen deles i 3:

- Den vølkische – en retning med klare rasistiske og ofte anti-semitiske trekk.
- Den sosialistiske som handlet om å forbedre helsetilstanden for arbeidere og arbeiderbarn gjennom å få dem ut av bakgårdene til sol og luft. Hygiene var viktig og seksuell opplysning gjennom å avdramatisere den nakne kroppen.
- Den ikke-dogmatiske eller upolitiske som bare handlet om gleden ved å få være naken sammen.

Vi er nakne og sier DU til hverandre

I 1932 kom boka «Vi er nakne og sier du til hverandre». Tittelen lyder bedre på tysk: «Wir sind nackt und nennen uns du». Forfatteren var Adolf Koch som var en ledende person og mannen bak den sosialistiske nakenhetsbevegelsen. Det var radikalt å være naken, men det var mer revolusjonært å si du til hverandre i Tyskland hvor høflighetsformen De fortsatt er vanlig, hvis man ikke har lekt i sandkassa sammen. Tittelen på boka ble et slagord for den radikale nakenhetsbevegelsen.

Koch ble født i 1897 og vokste opp i Kreutzberg i Berlin i en arbeiderklasse-familie. Hans drøm om å bli lærer ble avbrutt av første verdenskrig. Han ble såret flere ganger og sleit med helsa. Det gjorde at han kunne leve seg inn i helseproblemene til arbeiderbarn- og ungdom. Han mente at de fysiske, sosiale og psykologiske helseproblemene i arbeiderklassen var et spørsmål om sosial rettferdighet. Etter krigen ble han lærer og meldte seg inn i forbundet for reformpedagoger. Det var mange som tenkte som Koch. I de første 20-åra meldte mange seg inn i Verband Volksgesundheit – forbundet for Folkesunnhet. Inspirert av Koch praktiserte de nakenbading, naken-gymnastikk, turer, diskusjonskvelder om helse og hygiene og medisinsk rådgiving. Som barneskolelærer i Berlin brukte han fritida til å lære elevene om hygiene og trening. Treninga og gymnastikken skjedde naken, i forståelse med skolens rektor. Problemet oppsto da Koch arrangerte en

oppvisning for foreldrene for å vise hvor flinke barna var. Da kom det sterke angrep fra høyreorienterte og nasjonalister. Koch mista jobben, men etablerte i stedet sin egen skole, Skolen for sunnhetspedagogikk og kroppskultur. På slutten av 20-tallet var det 13 slike skoler i Tyskland. I Berlin alene var det nesten 4000 elever i januar 1933.

Det var så vidt etablert eget arbeider-idrettsforbund i Tyskland før krigen. Det tok imidlertid heller ikke av før etter første verdenskrig. I 1928 var det 1,2 millioner medlemmer i «Arbeiter Turn und Sportbund». De mente at hvis nakenkultur og nakensport var nødvendig av hygieniske grunner og nakenkulturen er i klassekampens tjeneste, så ville nakenkulturen tjene proletariatet, ikke minst gjennom å fremme valg av make blant sportslig trente og viljesterke mennesker. Det var altså på samme måte som med Ungdomsbevegelsen: Målet var ikke nakenhet, men nakenheten fulgte naturlig med for å oppnå organisasjonens egentlige mål.

Ifølge Koch lærte barna og ungdommene på hans skoler en ny type kjærlighet som handlet om hele mennesker. Seksuell kjærlighet mellom menn og kvinner utviklet seg basert på naturlige instinkter, dypere og mer edelt fordi naturistenes harmoniske seksualitet ikke dreide seg om kjønnsorganene, men om hele mennesker (Koch, 1932)

Den borgerlige nakenhetsbevegelsen dyrket den vakre kroppen som et symbol på et sunt folk. Koch ville ha sunne arbeidere, men han la vekt på at mange fikk merke på kroppen på grunn av dårlige arbeids- og boforhold, slik at i hans skoler var det en helt annen aksept for fysiske funksjonshemninger og lyter.

Antallet nakensteder dvs. leirplasser og badesteder, eksploderte i Tyskland i mellomkrigstida. Bøker og tidsskrifter utkom i kjempeopplag. Nakendans spredte om seg, blant annet gjennom skolene for rytmisk sportsgymnastikk i regi av amerikanske Elisabeth Duncan som var den eldre søsteren til Isadora. Kvinnebevegelsen krevde naken gymnastikk og solbading i de offentlige skolene. Forholdet til nakenhet endret seg varig, men knyttet til noen viktige kulturmarkører: Vi er like, vi ser hverandre i ansiktet, ikke på kjønnsorganene – og svært ofte fulgt med kultur for vegetarmat, alkohol og tobakksavhold.

Den tyske nakenkulturen spredte seg til Storbritannia, til USA og delvis til Frankrike. Der hindret den katolske kirke og politiet at man kunne være helt naken. Løsningen ble «Le Minimum» - et penishylster eller g-streng som dekket kjønnsorganene. I stedet for å kjempe for noen få ivrige menneskers rett til å være helt nakne, ønsket man å nå massene for å få dem ut til gymnastikk i sola.

Fram til i dag har det vært en ulik kultur på franske naturiststeder framfor tysk og amerikansk. H.W. Smith undersøkte to naturiststeder i 1980 (Smith, 1980) og peker

på at i Frankrike er berøring mer vanlig, det er mer naturlig med alkohol, man kan ha smykker på kroppen uten at det defineres som framvisning som er helt uakseptert i Tyskland og USA. Smith viser til begrepene low- eller high-context som ble introdusert av antropologen Edward Hall i boka «Beyond Culture» i 1976. Low-context er kulturer der individualismen står sterkt, der kommunikasjon foregår direkte og eksplisitt. High-context kulturer er mer kollektive, mindre kommunikasjon blir gitt med ord, mer via kroppsspråk. I Tyskland og USA som preges av low-context har man vanskeligheter med å skille sensualitet og seksualitet, begge deler blir uanstendig i offentlige rom.

Naturismen kom også til Skandinavia. Nordisk solsport etablerte seg på øya Hydeholm i Roskilde fjord. I Sverige propaganderte legen og professoren Johan Almkvist for hvor viktig nakenhet og sol på kroppen var for helsa. Han var ekspert på kjønns sykdommer. I kjølige Sverige argumenterte han for at nakenhet i friluft herdet kroppen mot infeksjoner. Det totale nakenheten ville bli mindre erotisk tillokkende enn den delvise påkleddheten. Sinnet skulle herdes mot fristelser. I mange tiår var uttrykket «Skall vi almkvistä» i Sverige det samme som å spørre: Skal vi bade nakne?

Nazipartiet som overtok makta i Tyskland i 1933, var et både småborgerlig og populistisk parti. Småborgerligheten talte for en negativ holdning til felles nakenhet. Populismen talte for å akseptere noe som var så populært. Den borgerlige og «vølkische» nakenhetsbevegelsen lot seg frivillig ensrette og tilpasse, den sosialistiske ble selvsagt forbudt. Nakenhet sammen for begge kjønn ble forbudt. Det var også problematisk, for nakenhet blant menn kunne oppmuntre til homoseksualitet. Og folk fikk helt andre ting å tenke på enn å bade nakne.

Frihet fra det autoritære – liberale holdninger til kropp i etterkrigstida

Under krigen hadde man i mange land annet å tenke på enn å bade nakne. Så kom freden, men straks senket jernteppet seg over Europa. Gjenoppbyggingens tid startet. Utover på 60-tallet fikk vi et nytt oppsving i naturisme og nakenhet. Det skyldtes flere forhold. Av de materielle forholdene kan vi peke på økt velstand som førte til lengre ferier og fritid, ikke minst mulighetene til å reise. Av fysiske forhold kan nevnes at p-pilla kom og bidro til en ny frihet for kvinnene. Med etterkrigsgenerasjonene oppsto nye bevegelser som akkurat som livsreformbevegelsen, ville endre samfunnet vekk fra autoritære og livsbegrensende normer: Kvinnebevegelsen, hippiebevegelsen, studentbevegelsen, fredsbevegelsen og miljøbevegelsen.

Sommerleir på øya Usedom. Foto: Julius Gross, 1932. Fra Archiv der Deutschen Jugendbewegung, Witzenhausen, Tyskland.

Alle disse bevegelsene bidro til mer liberale samfunnsnormer og fremmet nakenhet. De begynte som bevegelser for studenter, bevisste kvinner og opprørere, men de sosiale trendene som gjorde at skrankene mot sosial nakenhet ble mindre, ble etter hvert en del av massekulturen.

De gamle naturistkoloniene fra før krigen fortsatte i Europa og i USA. Men de som bodde der og brukte dem, var blitt noen år eldre. De hadde kjempet for sine rettigheter til å være nakne, og var godt fornøyd så lenge storsamfunnet lot dem få være i fred. Men nakenturismen førte til nye naken-feriestrender i Frankrike, Jugoslavia og etter hvert i Spania. Nakenturismen eksploderte. I Frankrike var det midt på 70-tallet anslått at det var 4 millioner naturister hvor bortimot 2 millioner tilbrakte sommerferien på naturist-resorter. På en dag på slutten av 70-tallet var det så mye som 35.000 nakne badende ved innsjøen Langen nær Wiesbaden i Vest-Tyskland. Medlemskap i vest-tyske naturistforeninger holdt seg ganske høyt med 700.000 medlemmer. I skiftet mellom 70 og 80-tallet er det anslått at det var 8 millioner praktiserende naturister bare i Vest-Tyskland. I 1970 fikk Jugoslavia sårt tiltrengt utenlands valuta fra de over 400.000 årlige tilreisende nakencamperne.

Det var økende oppmerksomhet om kvinnehelse og kvinnekropp. Det kom mange opplysningsbøker om seksualitet og kropp. Det som ble kalt

«feministbibelen», boka «Kvinne kjenn din kropp» kom på norsk i 1976. Her var det åpenlyse bilder av nakne kropp. Kvinnebevegelsen utfordret forestillinger om kvinnekropp og la vekt på at kvinner måtte bli kjent med egen kropp og ikke overlate kunnskapen til legene. De protesterte mot at kvinners kropp skulle skjules og pyntes. Mange kastet BHene og det ble vanlig å se topp-løse kvinner på vanlige badestrender. Amming kom på moten etter mange år med flaskemat.

Studentopprørene fikk ulike utslag i ulike land. Men et fellestrekk var opprøret mot autoriteter og foreldregenerasjonen. Det kom sammen med kampen for frigjøring av koloniene og mot USAs krig i Vietnam. I USA oppsto hippiebevegelsen som spredte seg til Europa. Man skulle kle seg som man ville, eller gå naken som mange ville. Hippiebevegelsen var et individuelt opprør der man skulle nyte livet og ikke streve etter materielle verdier eller skape verdier for samfunnet.

Dette var bevegelser som akkurat som livsreform-bevegelsen, hadde mange retninger. Ingen av dem hadde nakenhet som mål, men større aksept for nakenhet ble en fasett av de store kulturelle endringene fra 1960-tallet og utover.

Nakenhet ble naturlig for mange. De ville være frie – også på kroppen. De ønsket imidlertid ikke å dra til de bortgjemte natursti-koloniene som ble drevet av foreninger som ikke aksepterte enslige, som sa nei til all berøring, ikke lov å holde i hendene engang. Slik oppsto free-beach-bevegelsen i USA. Det var ungdom som krevde retten til å være nakne på alle strender. De led mange nederlag, men har også sørget for rettskjennelser hvor det pietistiske USA gir folk rett til å være naken offentlig på føderal grunn.

Nakenhet i DDR

Landsbyen Ahrenshoop på Østersjøkysten var et sted der kulturelite, kunstnere og politikere samlet seg om sommeren. Slik hadde det vært i Weimar-tiden og slik ble det også i DDR. Det var et deilig slaraffenliv på strendene og det var langt mellom badetøyet. Men i 1954 falt en mørk skygge over badeparadiset da myndighetene forbød nakenbading. Etter 17-juni opptøyene i Berlin året før, var myndighetene strengt opptatt av å ha kontroll. Men det eneste skjedde at de akkurat på dette området ikke fikk kontroll. (MacLellan, 2007)

Folk lot seg ikke stoppe i Ahrenshoop, og det spredte seg over hele Østersjøkysten. Politimenn på naken-kontroll ble kledd nakne og hivd på sjøen. Også de mange partimedlemmene som ferierte i Ahrenshoop protesterte og brukte ofte en sosialistisk begrunnelse for nakenhet. Skuespilleren Traute Richter skrev til ministerpresident Otto Grotewohl: «Frikroppskulturen har seiret over alle de spissborgerlig-kapitalistiske og religiøse fordommer, bare i det kapitalistiske Amerika

må man stimulere det syke sinnet med å putte kroppen inn i dristige bademoter som tjener til erotisk stimulans og bringer store fortjenester til tekstilkonsernene.»

Kommunistpartiets motstand mot nakenhet hadde flere årsaker. I en tid hvor alle krefter skulle brukes til å gjenoppbygge landet, ble nakenhetskulturen sett på som vestlig dekadanse. Nakenhetskulturen i Weimar-republikken var til dels borgerlig og nasjonalistisk. Den sosialistiske nakenhetskulturen hadde sin tyngde hos sosialdemokratene, ikke kommunistene. DDRs lederskap kom i stor grad fra eksil i Sovjetunionen, der de ble preget av en militaristisk ide om avvising av intellektuell dekadanse. De hadde lært å fremme en ide om en hardt arbeidende arbeiderklasse. De som var i Ahrenshoop var intellektuelle. Men opprøret spredte seg. Det ble åpenbart en kamp der mange ønsket å vise motstand mot regimet. Og det ble – kanskje det eneste eksemplet – på en sivil ulydighet som endret regimets politikk. I tillegg var mange av de som protesterte lojale mot regimet og sympatisk innstilt til sosialismen. Deres visjon var en enklere, sunnere sosialisme basert på familieverdier, nærhet til naturen, selvdisciplin. De var kritiske til søkelyset på konsumpsjon, urbanisering og seksualisering av ungdommen.

I 1956 kom en ny bestemmelse som tillot nakenbading på tilviste strender. Utover på 60-tallet ble stadig nye strender skiltet for nakenbading inntil det var så vanlig at folk tok seg til rette og badet nakne på alle strender.

Nakenheten vant, men ikke naturistene. Her ble det ikke nøkterne, pietistiske naturister som preget strendene. I stedet ble det ville nakenfester som ble kalt Kamerunfester inntil DDR-regimets allierte i landet Kamerun protesterte. Festene ble omdøpt til Neptunfester. Nakenhetskulturen ble en naturlig del av fritidskulturen, synlig i tidsskrifter, bøker og guidebøker. DDR-regimet begynte å bruke det frie forholdet til nakenhet som et eksempel på frihet kontra konvensjoner i Vesten. Da forbundskansler Angela Merkel gikk av og hun skulle ønske seg en sang til avslutningsseremonien, ønsket hun seg Nina Hagens «Du hast den Farbfilm vergessen» om da Nina var på nakenferie på øya Hiddensee.

Naturiststrand ved Wismar ved Østersjøen, 1984. (Bundesarchiv Deutschland)

Hvordan stiller folk seg til nakenhet i dag?

I en undersøkelse på oppdrags av finansieringsselskapet Klarna i 2022, sier 15 % at det har de helt sikkert tenkt å gjøre, mens 28% sier at de vil bade nakne om anledningen byr seg. Blant mennene er det et knapt flertall for nakenbading. Det er størst flertall for nakenbading blant de yngre. Finland er det landet der flest planlegger å bade nakne, tett fulgt av Sverige. Dette er ikke folk som definerer seg som naturister, men som liker å bade nakne.

Slik er det også i termer og wellness-badeland i Tyskland. Der presiserer de gjerne at de ikke er naturist-bad samtidig som alle er pålagt å være nakne i badstuer og bassenger. (Men i restauranten må du ha på slåbrok). Formålet med besøket er ikke nakenhet, men nakenheten er knyttet til aktiviteten du utfører. I Oslo har de som driver badstuer så smått begynt å ha egne naken-badstuer og naken-dager med økende popularitet. Trenden internasjonalt er et begynnende nytt opprør mot kommersialisering og kroppspress som fører til økt interesse for naturlig nakenhet. Det skjer også i nye former slik som Naked bike-ride som arrangeres i en rekke storbyer verden over. Der er slagordet at folk må komme så nakne som de tør. Formålet er protest mot fossil-industrien eller for bedre sykkelveier. Igjen er nakenhet

ikke formålet, men en effekt av det fordi man vil ha et naturlig forhold til kropp og natur. På samme måte blir naken-yoga stadig mer populært.

Kvinner tjener ikke på kyskhetskultur

Kvinner er ikke tryggere i land med sterk kyskhetskultur. Tvert imot er det der mer overgrep og mer familievold. Det er Cambridge-professoren Victoria Bateman som mener dette. I 2023 kom hun med boka «Naked feminism: Breaking the Cult of Female Modesty». (Bateman 2023) Bateman er økonom og har spesialisert seg på kvinners betydning i økonomien. Der det er mye kyskhetskultur er det lav økonomisk vekst, og omvendt, mener hun, og dokumenterer dette også gjennom skiftende perioder i historien. Hun mener å kunne dokumentere at tiltak som er ment å ta vare på kvinners omdømme og hindre at de blir sett på som «løse på tråden», skader mer enn det hjelper. Det innebærer begrenset tilgang til utdanning, arbeidsmuligheter og økonomisk og personlig frihet. I dag framstår Europa og USA som regioner der kvinner nyter stor grad av frihet, der kyskhetskulturen er svakere enn i andre verdensdeler. Men Bateman mener at også her gjør kyskhetskulturen stor skade. Dessuten mener hun at det er ting som tyder på at den er på frammarsj.

Kyskhetskulturen er et nullsumspill, mener Bateman. Det betyr at hvis jeg skal framstå som kysk, må noen andre være ukyske. Hvis de andre kler seg i bluser uten utringing og lange skjørt, må jeg dekke meg til enda mer for å være kysk – f.eks. ved å dekke håret. Det er en kultur som splitter kvinnene. Bateman mener at i stedet for å være redd for kvinnekroppen, bør feminister respektere kvinner som bruker kroppen og hjernen, eller begge deler. Hun er redd for nypuritanismen blant feminister. De som angriper aksjoner som den russiske kvinnegruppa Femen som bruker nakenhet for å nå ut med budskapet sitt. Og de som angriper arbeiderklassejenter som kler seg feminint og kaller dem «living dolls». Bateman vil ikke angripe dem som bruker slør, men mener også at hun skal få være naken uten å bli «slut-shamed» av andre feminister. Dette har hun tatt fullt ut ved at hun har gjennomført mange av sine forelesninger i Cambridge naken. Ofte med slagordet «my body, my choice» malt på kroppen, slagordet som kvinner i USA bruker i sin kamp for selvbestemt abort.

Kropp og skam

Det er knyttet mye skam til nakenhet og kropp. Vi blir opplært til å skamme oss over nakenhet. I denne sammenhengen kan nakenhet ha ulik betydning. I Victoria-tidens England kunne det være skammelig for en kvinne å vise ankene. I mange muslimske miljøer er det skammelig å vise håret utenom den nære familien.

Det betyr ikke at skam kun er noe negativt. Skam bidrar til å regulere atferd. Det er åpenbart mange handlinger som folk bør skamme seg over å utføre: Å stjele, myrde osv. Da bør skammen knyttes til handlingen og ikke til personen. Mange bruker begrepene skam og skyld om dette: Skam omfatter hele mennesket, skyld omfatter handlingen.

Skam rammer kvinner mer enn menn. Det gjelder særlig kroppsskam. Skampåføring har vært et middel som patriarkatet har brukt – og bruker – til å kontrollere kvinner.

Tildekkingen av kroppen gjør at ikke bare seksualorganene, men hele kroppen er blitt seksualisert. Seksualiteten blir både undertrykt og framhevet. Særlig jenter og kvinner lærer at det hefter skam ved kroppen, derfor må den skjules for det mannlige blikket. Å selge kroppen eller å gi den bort, er det mest skamløse man kan gjøre. Denne skampåføringa var noe av det viktigste som kvinnebevegelsen på 1970-tallet utfordra, og som åpnet for et mer naturlig forhold til kropp og nakenhet. Dette har seinere blitt slått tilbake, sjøl om det er tegn til en protest igjen i dag.

Et utseende som avviker fra normen, utløser kroppsskam. Når samfunnet har trange rammer for hva normen skal være, opplever man at kroppsskam påføres de fleste.

Skam er resultat av læring. Barn lærer grenser for hvordan de kan oppføre seg, gjennom reaksjoner fra foreldre og omgivelser, og ikke minst gjennom samvær med andre barn. Skam er sosialt påført og handler om holdninger i samfunnet, samtidig som det er ekstremt smertefullt for den enkelte. Når flertallet i dag rammes av kroppsskam, bør vi da ikke tenke over på nytt om hva som bør være skammelig? Det betyr å fortsette kampen til 70-talls-feministene som dagens kropps-positivister og naturister, viderefører.

Blir man lykkeligere av å være naken?

I 50- og 60-tallet var det en del forskning på eventuelle skadevirkninger av nakenhet, uten at det ble påvist. Motsatt har det vært mindre forskning. (West 2017) De siste åra har sosialpsykologen Keon West publisert flere artikler som påpeker en sammenheng mellom nakenhet og hvor lykkelige og fornøyd vi er.

West er professor ved University of London. Han har selv ikke bakgrunn som naturist, men hadde lest på ulike naturist-nettsteder hvor det ble beskrevet hvor stor frihet og glede det var ved å være naken. Han mente at det i så fall måtte kunne la seg dokumentere, om det var slik at sosial nakenhet bedret kroppsbilde og selvtillit osv.

West sin første studie omfatta 849 deltakere som svarte på en nett-undersøkelse. Formålet var å avdekke handlinger, mer enn hvilken merkelapp folk satte på seg sjøl. De ble ikke spurt om de var naturister, men om den noen gang hadde «deltatt i kles-frie aktiviteter der du har vært avkledd utendørs og/eller i selskap med andre mennesker utenom nær familie og partner». Folk ble bedt om å si hvor mange år man eventuelt hadde deltatt i slike aktiviteter, og hvor ofte.

Et stort flertall hadde deltatt i naken-aktiviteter. West fant at det var signifikant at de som hadde gjort det var mer tilfreds med egen kropp, hadde bedre selvfølelse og bedre livskvalitet. Hele 37% av variablene i livskvalitet kunne tilbakeføres til naken-aktivitetene. Effekten avtar noe med intensitet: Over en viss grense med nakenhet, blir ikke lykken større ved å være ofte nakne.

Det er det å se andre mennesker nakne som bidrar til et positivt kroppsbilde. Å bli sett av andre, har ingen betydning, ifølge West.

Undersøkelse nr. 2 omfattet 24 deltakere i en naken-tur i Yorkshire Wildlife park. Undersøkelse 3 omfattet 100 mennesker som hadde oppholdt seg nakne i Waterpark på Stoke on Trent. Deltakerne ble spurt om sitt forhold til kropp, selvfølelse og lykke, før og etter at de hadde hatt sin naken-erfaring. I begge tilfellene registrerte West en signifikant bedring mht. kroppsbilde, selvfølelse og lykke. Nakenheten ga altså umiddelbar positiv virkning.

Hovedinnvendingen mot West sine undersøkelser og alle andre undersøkelser som sammenligner naturister og andre, er at man ikke vet hva som er årsak og virkning. Er det kanskje slik at de som har et godt kroppsbilde og selvtillit oftere blir naturister enn andre? Eller er det rett og slett slik at alle – uansett selvbilde på forhånd – vil få et bedre selvbilde av å kle seg nakne? Dette undersøkte han i et fjerde forsøk. (West 2021)

Han inviterte folk til en stor undersøkelse der de tilfeldig skulle deles inn i en gruppe som var nakne sammen, og en gruppe som skulle gjøre det samme som den nakne gruppa, men ha klær på. Etter at de hadde oppholdt seg sammen i 45 minutter i de to gruppene, ble de intervjuet om sin relative oppfattede attraktivitet av de andre deltakerne, og om fysisk engstelse, samt et skjema om kropps-tilfredshet. Funnene viste ingen variasjon mellom kjønn og alder. Men deltakerne i naken-gruppa hadde høyere tilfredshet med egen kropp etter eksperimentet, enn før. En slik endring fant man ikke i kontrollgruppa. Det var ingen forskjell i hvor attraktiv man fant de andre deltakerne mellom de to gruppene, men det var en kraftig reduksjon i fysisk engstelse hos naken-gruppa. West mener at funnene viser at eksponering av naken kropp i trygge omgivelser, styrket kroppsbildet. (West 2021)

I en artikkel året etter (West 2022) har West undersøkt om det er slik at nakenhet bidrar til bedre selvfølelse uavhengig av i hvilken sammenheng nakenheten har vært. Han har definert en del aktiviteter som faller inn under naturisme som ikke er seksualisert, stripping som kan være seksualisert og sexting som er å sende nakenbilder som er seksualisert. Undersøkelsen omfatter mer enn 6000 deltakere. Gjennomsnittsalderen på deltakerne var 34 år. Resultatet var at naturisme og stripping predikerte mindre sosial engstelse og økt kroppstilfredshet, mens sexting predikerte det motsatte, altså økt fysisk engstelse og lavere tilfredshet med egen kropp. Menn opplevde mer engstelse enn kvinner ved sexting. West sier sjøl at han ble overrasket over at stripping hadde samme effekt på selvfølelse som naturisme. Han viser til at andre forskere har rapportert negative psykologiske følger av stripping, men han påpeker at det i undersøkelsen var glidende overgang mellom hva som ble definert som naturisme og stripping.

Det er mange sider ved å ha et positivt eller negativt kroppsbilde. Å ha et positivt kroppsbilde handler om hva man tenker er vakkert, indre positivitet, akseptering av egen kropp. Det er kopla til aspekter som psykologisk tilfredshet inkludert selv-tillit, optimisme, evne til å klare seg godt, overordnet tilfredshet med eget liv. Kroppstilfredshet er en entydig indikator også for bedre seksuell tilfredshet, en indikator som er mye viktigere enn variasjoner i kroppsmasseindeks, alder eller partner-status. Altså viser West sine funn, at om du er fornøyd med kroppen din, gjør det mindre at du er gammel, tykk og enslig. Negativt kroppsbilde er kopla sammen med psykisk uhelse, depresjon, usunn spising og spiseforstyrrelser. Det betyr at samfunnet har stor interesse av at folk er tilfredse med kroppene sine.

Er sol sunt eller farlig?

De første nakenhetsforkjemperne mente at sol-bad var sunt: At huden skulle få puste, men de mente også at huden hadde godt av solstråler. I dag det mange som oppfatter sol-stråler som farlige. Vi får nyhetsmeldinger om at Norge er på verdenstoppen i hudkreft. Mange er blitt redde for å være i sola. Kreftforeningen advarer mot overdreven soling. Det er selvfølgelig riktig. Men samtidig er det mange som påpeker at sol også er sunt. En av dem er professor emeritus Johan Moan. Han har vært leder for arbeidet med biofysikk og fotodynamisk terapi ved Institutt for kreftforskning ved Oslo Universitetssykehus. Hans forskningsfelt har vært sol og hudkreft, helseeffekter av ozonnedbrytning og d-vitaminforskning.

Han mener at selv om soling er årsak til hudkreft er det større fordeler enn ulemper av å sole seg uten å bli brent. I en artikkel (Moan, 2008) påpeker han viktigheten av at vi får vitamin D fra sola. Moan mener at økt soling vil føre til økt overlevelse av kreft.

At man blir lykkelig i sola er bevist, mener Moan. Når sola skinner på oss, produserer vi hormonet betaendorfin. Det får oss til å slappe av, og det demper smerte. Det er ikke det eneste hormonet som produseres av sola. Også hormonet ACTH dannes ved solskinn. Det er et hormon som brukes ved behandling av multipel sklerose og leddgikt.

Gassene CO og NO lages også når sola skinner på huden. De har den effekten at de øker farten i nervesignalene og utvider blodkarene og reduserer blodtrykket.

UV-strålene reduserer resistin-nivået i kroppen. Resistin er et stoff som skilles ut av cellene og som det ikke er bra å ha for mye av. For mye av dette er kopla til hjerte/kar-sykdommer, autoimmune sykdommer, kreft, astma, diabetes og overvekt.

En svensk forskergruppe publiserte i 2016 en artikkel der de konkluderte med at kvinner som aktiv utsatte seg for sola, hadde lavere dødelighet enn kvinner som unngikk sola. Antakelsen var at å utsette seg for sola, ville være en risikofaktor for å få hudkreft. De fant også en høyere dødelighet av hudkreft, men ellers en betydelig redusert dødelighet. Artikkelen var basert på en stor undersøkelse der de hadde fulgt 29.518 svenske kvinner over 20 år. Kvinnene ble rekruttert fra 1990 til 1992 og var i alderen 25-64 da studien startet.

Undersøkelsen viste at de som solte seg hadde betydelig mindre risiko for hjerte- og kar-sykdommer og en samlet mindre risiko for å dø av hjertelidelser. De som solte seg fikk en liten økning i andelen som døde av kreft, men det mener forskerne skyldtes at de levde lenger og ikke døde av andre lidelser. Ikke-røykere som unngikk sola hadde en levetid tilsvarende røykere som var i gruppa som solte seg mest. Det indikerer at å unngå soling er like risikofylt som å røyke, skriver forfatterne i artikkelen. Samlet sett fikk de som unngikk sola levetiden redusert med fra et halvt år til noe over 2 år. Røykere som unngikk sola, fikk levetida forkorta med 2 år i forhold til røykere som solte seg ved en alder på 60 år. (Lindquist, 2016)

Forskerne mener at det er kroppens opptak av vitamin D som forårsaker at de solglade lever lengre. De påpeker at de mangler data om undersøkelsespersonenes vekt (BMI), men påpeker at med høy BMI tar du ikke opp vitamin D like fort som personer med lavere BMI. Da er det ekstra viktig at de med noen kilo for mye soler seg. De peker også på at det er en større forekomst av slag, hjerteattakk osv. om vinteren når vi har lite vitamin D.

Forskernes konklusjon er at å utsette seg for UV -stråling kan ha både gode og dårlige helseeffekter, og at man må være forsiktige med å advare mot soling. De kan ikke konkludere om at det er økt D-vitamin forekomst hos de som soler seg som er årsak til lengre levetid. Det kan også være andre effekter av UV-stråling, f.eks.

mindre stress og økt lykkefølelse som sola gir som kan redusere hjerteproblemer. Vitamin D er her bare en indikator på hvor mye sol man er utsatt for. De konkluderer derfor at det ikke er en løsning å be folk spise mer vitamin D.

Den britiske forskeren og journalisten Oliver Gillie har i flere artikler pekt på studier som viser at i Storbritannia ville forekomsten av kreft, hjerte-karsykdom, diabetes og MS vært lavere med mer D-vitamin. (Gillie 2010)

Vitamin D-mangel er et økende problem i vestlige land som følge av mer inne-sitting.

Konklusjonen er altså at de gamle helseapostlene har rett: Det er bra med sol! Vi blir gladere, vi stresser mindre, blodtrykket synker, vi får økt motstandsevne mot sykdommer, mindre diabetes og mindre kreft. Men alt med måte. Hvis man unngår å bli solbrent så er sol sunt. Selvfølgelig er det viktig å bruke solbeskyttelse når sola er på det sterkeste, men ekspertene anbefaler at man først er 15-20 minutter ubeskyttet i sola før man smører seg. Da er vitamin-d-opptaket sterkest.

Ja, sol og nakenhet er sunt

Misfornøydhethet med egen kropp er altså den faktoren som har størst betydning for psykisk uhelse. Særlig blant ungdom oppleves et stort press om å ha en vellykket kropp. En vellykket kropp er en kropp som ligner på dem man utsettes for i reklame og media. Færre og færre opplever å se nakne naturlige kropp. Den generelle vekta til folk øker, og i dag betegnes flertallet av den norske befolkning som overvektige. Men ingen ser disse kroppene ... Skam over kroppen er åpenbart usunt. Et tiltak mot det er å utsette folk for å se flere normale nakne kropp.

Samtidig skal vi også ta overvekt som helseproblem på alvor. Helseproblemene med overvekt er særlig knyttet til diabetes, høyt blodtrykk og hjertelidelser. Samtidig ser vi at å utsette kroppen for sollys, bidrar til nettopp å redusere forekomsten av diabetes, redusere blodtrykk og hjertelidelser og øke motstandskraften mot kreft. Sollyset gjør folk lykkeligere i en tid der stadig flere folk føler seg ulykkelige og rapporterer om økte psykiske lidelser.

Å være naken sammen kan også ofte bidra til mer fysisk aktivitet, enn å sitte aleine hjemme i stua og føle seg deprimert.

Professor Wests eksperimenter viser at det å være nakne sammen i fellesskap styrker eget kroppsbilde, tilfredshet og psykisk helse.

Mellomkrigstidas sosialistiske nakenhetsbevegelse, la vekt på at felles nakenhet skulle skape en mer naturlig seksualitet. Opp til da hadde det vært mye hemmelighetskremmeri omkring å se nakne kropp. I dag ser både ungdom og

voksne mer nakne kroppar enn noen gang gjennom pornografien. Men veldig naturlig seksualitet er det ikke. Det skaper prestasjonsangst og falske forestillinger om hva god seksualitet mellom menneske er. Fortsatt er det altså et stort behov for å se flere naturlige nakne kroppar i ein ikke-seksualisert sammenheng.

Nakenhetsprofetene fra slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet som mente at nakenhet var sunt, har altså fortsatt rett: Folkehelsen har mye å tjene på økt nakenhet. Bør norske leger begynne å skrive ut nakenhet på blå resept?

Referanser

Bakken, A (2022) Ungdata. Oslo: NOVA/OsloMet. *NOVA-rapport 5/2022*.
<https://hdl.handle.net/11250/3011548>

Bateman, Victoria (2023) *Naked Feminism: Breaking the Cult of Female Modesty*, Wiley

Berggrav, S. (2020) «Et skada bilde av hvordan sex er»: Ungdoms perspektiver på porno. Redd Barna, mai 2020
https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/rapport_et_skada_bilde_av_hvordan_sex_er_ungdoms_perspektiver_pay_porno.pdf/

Egeland, Lars. (2024) *Barbeint helt til hodet*. Oslo: Kolofon.

Gillie O. (2010). Sunlight robbery: a critique of public health policy on vitamin D in the UK. *Molecular nutrition & food research*, 54(8), 1148–1163.
<https://doi.org/10.1002/mnfr.200900589>

Haraldstad, K, Christophersen, K. A, Eide, H, Natvig, G, Helseth, S (2011) Predictors of health-related quality of life in a sample of children and adolescents: a school survey. *Journal of Clinical Nursing* <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1111/j.1365-2702.2010.03693.x>

Jeffries, Matthew. (2003) Lebensreform: A Middle-Class Antidote to Wilhelminism? *Wilhelminism and Its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meanings of Reform, 1890-1930*, edited by Geoff Eley, and James Retallack, Berghahn Books, 2003.

Klarna. (2022) [A deep dive into Travel & Outdoor Activities](https://insights.klarna.com/mini-report-travel-outdoor/).
<https://insights.klarna.com/mini-report-travel-outdoor/>

Koch, A (1932) *Wir sind nackt und nennen uns Du*. Leipzig: Ernst Oldeburg Verlag.

Lindquist, P.G., Epstein, E., Nielsen, K, Landin-Olsson, M, Ingvar, C, Olsson, H. (2016) Avoidance of sun exposure as a risk factor for major causes of death: a competing risk analysis of the Melanoma in Southern Sweden cohort. *Journal of*

Internal Medicine Volume 280, Issue 4 p. 375-387 <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1111/joim.12496>

MacLellan, J. (2007). State Socialist Bodies: East German Nudism from Ban to Boom. *The Journal of Modern History*, Vol. 79, No. 1 (March 2007), pp. 48-79. The University of Chicago Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/517544>

Medietilsynet (2020) *Barn og medier 2020: ungdoms erfaringer med porno på nett*. Delrapport 5. https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2020/200526-delrapport-5-ungdoms-erfaring-med-porno-pa-nett_barn-og-medier-2020_.pdf

Moan, J., Porojnicu, A. C., Dalbak, A, Setlow, R.B. (2008). Addressing the health benefits and risks, involving vitamin D or skin cancer, of increased sun exposure. *PNAS*, January 15, 2008, vol. 105 no. 2, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0710615105

Skårderud, Finn, Rosenvinge, Jan Harald og Gøtestam, Karl Gunnar (2004) «Spiseforstyrrelser – en oversikt», *Tidsskrift for Den Norske legeforening*, 15:124, 1938–1942

Smith, H.W. (1980) A modest test of cross-cultural differences in sexual modesty, embarrassment and self-disclosure. *Qual Sociol* 3, 223–241. <https://doi.org/10.1007/BF00987137>

Toepfer, K. (1997) *Empire of Ecstasy: Nudity and Movement in German Body Culture, 1910-1935. (Weimar and Now: German Cultural Criticism, Band 13)* University of California Press

Virtanen, J., Giniatullin, R., Mäntyselkä, P. *et al.* (2017) Low serum 25-hydroxyvitamin D is associated with higher risk of frequent headache in middle-aged and older men. *Sci Rep* 7, 39697 (2017). <https://doi.org/10.1038/srep39697>

West, K. (2021) I feel better naked: Communal naked activity increases body appreciation by reducing social physique anxiety. *Journal of Sex Research*, 58(8), pp. 958-966. ISSN 0022-4499

West, K. (2017) *Naked and Unashamed: Investigations and Applications of the Effects of Naturist Activities on Body Image, Self-Esteem, and Life Satisfaction. Journal of happiness studies*, 2017 <https://doi.org/10.1007/s10902-017-9846-1>

West, K (2023) Think of the children! Relationships between nudity-related experiences in childhood, body image, self-esteem and adjustment. *Children & Society* <https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.1111/chso.12743>

West, K. og Kukawska, E. (2022) Good nudes and bad nudes: How naturism, casual stripping, and sexting predict social physique anxiety and body appreciation. *Sexuality & Culture*, 26(6), pp. 2151-2170.

Om forfatteren

Lars Egeland (f 1957) tidligere direktør ved Universitetsbiblioteket ved OsloMet 2003-2023. Før det avdelingsdirektør ved ABM-utvikling og hovedbibliotekar ved Høgskolen i Vestfold. Er også politiker for SV med 3 perioder som første vara til Stortinget og to år som fast representant, samt 40 år i kommunestyret i Tønsberg hvor han fortsatt sitter.

Akademisering innifrå – eit alternativ

Sigurd Haga

I dei siste tretti åra har ei utanfrå- og ovanifråinitiert akademisering prega livet ved profesjonsutdanningane i Noreg. Denne akademiseringa, som er driven fram av ønske om kvalitets- og statusheving, har bestått i kopiering av forskingsuniversitetet sine former og tenkemåtar.

I denne teksten ønsker eg å drøfte eit alternativ - ei integrert og deltakande akademisering. Eit opplegg for vitskapsskulering på profesjonsfaga sine eigne premissar. Eit *learning by doing*-alternativ.

Eit essay er ifølge Store norske leksikon ein utprøvande og reflekterande prosatekst om ein sak eller eit emne som tek utgangspunkt i skribentens personlege situasjon, og som bringer det personlege og politiske saman. Denne teksten er ei bearbeidd utgåve av eit innlegg eg held i februar i år ved Fagsenteret for seniorar ved OsloMet. Den er bygd på røynsler mellom anna frå utvikling av alternative læringsmodellar ved det tradisjonelle universitetet og etter kvart mangeårig undervisningsverksemd innan ulike profesjonsutdanningar ved fleire høgskolar, medrekna prosessen for deira samanslåing og omskaping til universitet.

Bakgrunn og motiv

Eg har valt å snakka om akademisering fordi det har vore sentralt i det eg har arbeidd med og for i heile mitt yrkesliv. I denne teksten skal det mest dreie seg om akademiseringsprosessen ved landets største profesjonsutdanningsinstitusjon, OsloMet, i perioden frå dei første utdanningane flytta inn på Bislet i 1992. Mi erfaring - og påstand - er at det skjedde eit regimeskifte, eit brot i tenkemåten og akademiseringspraksisen ved overgangen frå å vera Bislet Høgskulesenter (BHS 1992 – 94) til etableringa av Høgskulen i Oslo (HiO frå 1994, etterfylgt av HiOA og OsloMet).

Men først eit tilbakeblikk for å få med konteksten og historia.

Som ny student hamna eg midt i den andre positivismestriden, den grunnleggjande verdi- og metodededebatten som prega universiteta på 1960 – 70-talet, særleg samfunnsvitskapane og humaniora. Det eg har val å omtale som den første

positivismedebatten, er knytt til Wilhelm Diltheys innsats på 1860-70-talet. Han skilde mellom åndsvitenskap og naturvitenskap, mellom forståing og forklaring. Den andre positivismedebatten refererer til Hans Skjervheims deltakarperspektiv og dialektikk.

Denne debatten ga meg overtydande svar på dei vitenskapsteoretiske spørsmåla: Finnes det ulike typar kunnskap, ulike forståingsformer eller tenkemåtar? Og korleis er og bør tilhøvet vera mellom praksis og teori? Svara ga meg eit fundament - til å tenke og handle *ut frå*. Først ved Pedagogisk Forskingsinstitutt (PFI), der fem hovudfagstudentar i 1971-73 utgreidde og skreiv innstillinga om *Det sosialpedagogiske studiealternativet* (SPA). Og fekk studiet godkjent av Universitetet i Oslo (UiO) frå 1974, som eit likeverdig alternativ til det vi omtala som «trad.ped»., den etablerte psykometri-pedagogikken ved PFI.¹

SPA-prosjektet var eit dobbeltprosjekt. Først måtte rammevilkåra ved instituttet, den gamle embetsmannskulturen avskaffast for å gje rom for nye tankar, ny studie- og undervisningsorganisering og ny praksis med mellom anna aktiv studentmedverknad og obligatoriske lærarleia identitets- og integreringsseminarar. Men då vi ikkje fekk eigen avdeling, som vi hadde søkt om, vart SPA raskt etter oppstarten i 1974 overtatt av trad.ped.-pedagogar og etter kvart slått saman med en etablerte PFI-pedagogikken.²

I 1975 vart eg hanka inn til Fysioterapiutdanninga, for å bidra med akademisk oppgradering av lærarane deira. I denne samanhengen fekk eg vidareføre ideane frå *Det sosialpedagogiske studiealternativet*, der eit av kjenneteikna på SPA-pedagogikken var innslaget av deltaking, problemorientering og prosjektorganisering. For å sikre at undervisningsopplegget, litteraturvala og undervisinga skulle bli mest mogleg relevant, bad eg om å få ei styrings- eller refleksjonsgruppe av erfarne praktikarar. Også ei evalueringsgruppe på tre SPA-studentar fylgde undervisinga og skreiv sin praksisrapport frå utdanninga.

Dette utdanningsopplegget fekk ei frodig verksamheitshistorie. I mange år dreiv eg som ein slags omgangshøgkulelærer, ved fleire profesjonsutdanningar og ved vidareutdanningar for profesjonspraktikarar – frå Hammerfest til Grimstad og frå aust til vest i Noreg. Og etter at den samfunnspedagogiske tenkemåten hadde vore

¹ Dei fem som skreiv Innstilling om det sosialpedagogiske studiealternativ ved Pedagogisk forskingsinstitutt ved Universitetet i Oslo var: Jarl Ellingjord, Johan Houge-Thiis, Brynjulf Bjørklid, Bjørn Damsgaard og eg.

² Det nye studiet er omtalt i kapitletelet *Den lange prosessen* i boka *Frigjørende pedagogikk*, Svein Bøe et al., Kolofon 2024.

hovudtemaet ved *Nordiske fysioterapeutars fagkongress* på Røros i 1977, vart eg invitert til fysioterapiutdanningar i Norden og av utdanningsdepartementet på Island.

Departementet godkjende denne utdanninga som svarande til Pedagogisk seminar. Denne utdanninga vart førebiletet for opprettinga av fleire utdanningar, t.d. i Ergonomi og førebyggjande helsearbeid og ved Statens arbeidsmiljøinstitutt og ved Arbeidsmiljøskolen på Sørmarka, der eg også underviste i mange år. Eg var timelærer ved Mensendieckutdanninga, ved Statens sjukepleiarutdanning og ved Ergoterapiutdanninga. Frå 1983 til 1990 var eg undervisningsleiar ved Statens Arbeidsmiljøinstitutt, før eg på nytt vart hanka inn att av fysioterapeutane og flytta inn på Bislet Høgskulssenter (BHS) i 1992, saman med dei første helsefag- og lærarutdanningane.³

Eg har ikkje alltid brukt ordet akademisering om mi pedagogiske verksemd, men etter vedtaket om felles lov for universitet og høgskular (2005) auka kravet om å akademisera profesjonsutdanningane. Og dermed vart bruken av dette omgrepet vanleg. Men det viste seg snart at dette omgrepet var tvitydig. Ved å klargjera ordets innhald og omfang, grenser, kontekst og historie, vart det tydeleg at akademisering var eit omgrep både for det som har vore mi faglege og fagpolitiske verksemd og for den utanfrå- og ovanifråstyrte akademiseringa som kom til å prege utviklinga, ikkje berre ved HiO. Dette skriv eg meir om lenger framme i denne teksten.

På BHS fekk eg i oppdrag av leiaren av Høgskulestyret for Oslo og Akershus, Audun Ervik, å laga og driva ei vitskapsteori- og metodeutdanning for å gi høgskulelærarar kompetanse tilsvarande pedagogisk seminar – og dermed høve for fast tilsetting i den nyoppretta høgskulen. Ein førsteamanuensis med ansvaret for ei tilsvarande metodeskulering ved UiO var medansvarleg for opplegget og gjennomføringa. Mange av mine kollegaer ved BHS stilte opp som rettleiarar. Ein ekstern førsteamanuensis var sensor. Trass i denne kvalitetssikringa vart opplegget stoppa av det nye høgskuleregimet då HiO vart etablert i 1994: Fleire utdanningar av dette slaget skulle ikkje i gangsetjast. Motviljen kom også til uttrykk ved at den nye HiO-leiinga nekta å gi det siste kullet i vitskapsteori- og metodekurset vitnemål.

Denne bråstoppen, og mange andre sentraliserande inngrep gjorde det svært tydeleg at akademisering vart forstått på ulike og på motstridande måtar. Etter 1994 var det ei heilt anna form for akademisering som har prega utviklinga ved HiO (seinare HiOA og OsloMet), samanlikna med den eg hadde praktisert saman med

³ Korleis mi faglege erfaring og det samfunnsfaglege perspektiv førde til tilsettinga på STAMI – og til at tilsettingsforholdet brott vart avslutta, er dokumentert i boka *Men slikt forekommer da ikke i Norge!* S. Haga, (2017), Sandnes Bokforlag.

profesjonspraktikarane og utdanningane frå 1975. Konkrete døme på endringa er fjerninga av utdanningane sine lærarråd, høgskulen sine mest kvalifiserte fag-demokratiske fora. Også dei administrative (ikkje faglege) grepa for å skapa ein felles helsefagidentitet for dei svært ulike helsefagutdanningane, peikar i same lei.

Det nye regimet, skifte av rektor og direktør i 1994, frå Breidlid og Dale til Stjernø og Frøysnes, førte til ei udebattert maktforskyving; frå utdanningsnivået, frå primæroppgåva; utdanning i det faglege handverket, og til HiO-leinga som prioriterte insentivstyrt individuell meritteringsstrebing og produksjon av tellekantar. Sett ut frå behovet til profesjonsutdanningane, slik eg har erfart det, er denne forskyvinga uttrykk for ei mangelfull eller feil tenking.⁴

Overgangen til å bli Høgskolen i Oslo frå tidlegare å vera eit Høgskolesenter for profesjonsutdanning, førte både til eit regimeskifte og eit paradigmeskifte. Dette skiftet fant stad utan ein grunnleggjande fagdebatt. Eg har valt å bruka nemninga *universitetisering* for å skilja den ovanfrå- og utanfråstyrte kopieringa av forskingsuniversitetet sine standardar og former frå ei akademisering på den praktisk-moralske handlingskunnskapen sine premisser.⁵ Derfor har eg også etterlyst ein tredje positivisme-debatt. Ikkje ei reprise av verdi- og metodede-batten i 1960 – 70-åra, men ein grunnleggjande fagdebatt med utgangspunkt i den praktiske kunnskapstypen. Dette ønsket har utspring i erkjenninga, og den vitskapsteoretiske påstanden, at det finnes ulike typar kunnskap.

Tre motiv

Valet av akademisering som tema er motivert av tre klare behov. Det eine har utgangspunkt i ønsket om forstå (betre) det som konkret har skjedd med profesjonsutdanningane etter etableringa av høgskulesenteret på Bislet og den etterfølgande utviklinga frå profesjonsutdanningsinstitusjon til universitet (OsloMet).

Det andre motivet har utgangspunkt i ønsket om å bidra til ei integrerande og deltakande fagutøving ved å presentera to modellar, to samfunnsdanande

⁴ Denne anomalien har eg grunnlagt i «Det store mistaket i utdanningspolitikken,» *Khrono* 24.7.2024. Ein annan innfallsvinkel, frå forskingsuniversitetet sin synsstad, er Bernt Hagtvat sitt *Khrono*-innlegg 20.09 2024: «Vi kan få landets første zombie-universitet. Men neppe det siste.»

⁵ At samanslåinga av dei mange statlege profesjonshøgskolane og universitetiseringa også har medført forbedringar og fordelar for mange, kan ikkje brukast som argument mot den utfordringa eg her rettar søkelyset mot.

læringsopplegg. Eg ønsker å få drøfta desse med tanke på å få dei institusjonaliserte, som ein integrert del i studentane sitt læringsløp (modell 1). Og som eit kvalifiseringstilbod i lærarane si fagutvikling (begge modellane).

Behovet for livslang læring er ofte brukt om dei mange omorganiseringar og «moderniseringane» som har prega utdanningane i dei siste ti-åra. Modell 1 skil seg frå denne «livslange omskuleringa» ved at den har eit konstituerande element, som ligg fast/har lang varetid (nivå IV). Eit sentralt premiss for modellen er også at han må vera integrert i utdanningsløpet.

Eit tredje behov for å drøfta akademiseringa er blitt særleg tydeleg i lys av den ekspanderande «trumpismen»; den aktive undergravinga av sanning og saklegheit, av fellesskap og av felles forståing og av våre sentrale samfunnsoppgåver og våre grunnleggjande verdiar. Det er dei fellesskapande, siviliserande elementa som har vore fundamentet og limet i vårt liberale, tillitsbaserte demokrati. Røktinga av desse elementa er framleis *akademia* si primære oppgåve for å sikra gode liv i eit godt samfunn.

I vitskapsteorien er drøfting av kva som er gyldig kunnskap sentralt. Men dette, og at det finnes ulike typar kunnskap, ser ikkje ut til å ha blitt problematisert, verken av leiinga ved dåverande HiO eller av styringsmaktene. Alternative meiningar har likevel funnest. Eit døme frå HiO-tida er initiativet frå Sigmund Ongstad og hans kollegar om at kunnskapsteori skulle vera ein del av doktorgradsutdanninga ved Fakultet for lærarutdanning og internasjonale studiar (LUI).

I denne viktige debatten om det faglege innhaldet, om organiseringa og om utviklingsretninga til profesjonsutdanningane og universiteta, har til dømes Rune Slagstad vore ei viktig stemme.⁶ Men ikkje den einaste. Bernt Hagtvæt utløyste i sin mykje omtalte artikkel (jf. note 4) *ein viktig debatt*. Han omtala dei nye ... *stankelbein- og zombieuniversiteter ... som raserer utdanningssystemet til en krysning av branntomt og ruinpark*.

Medan Hagtvæt representerer forskingsuniversitetet, kritiserer eg utdanningspolitikken frå ein annan innfallsvinkel. Mine «pip» i denne debatten (i kronikkar og bøker) har retta søkelyset både mot manglande ivaretaking av den praktiske kunnskapen og mot fråværet av ein grunnleggjande fagdebatt.

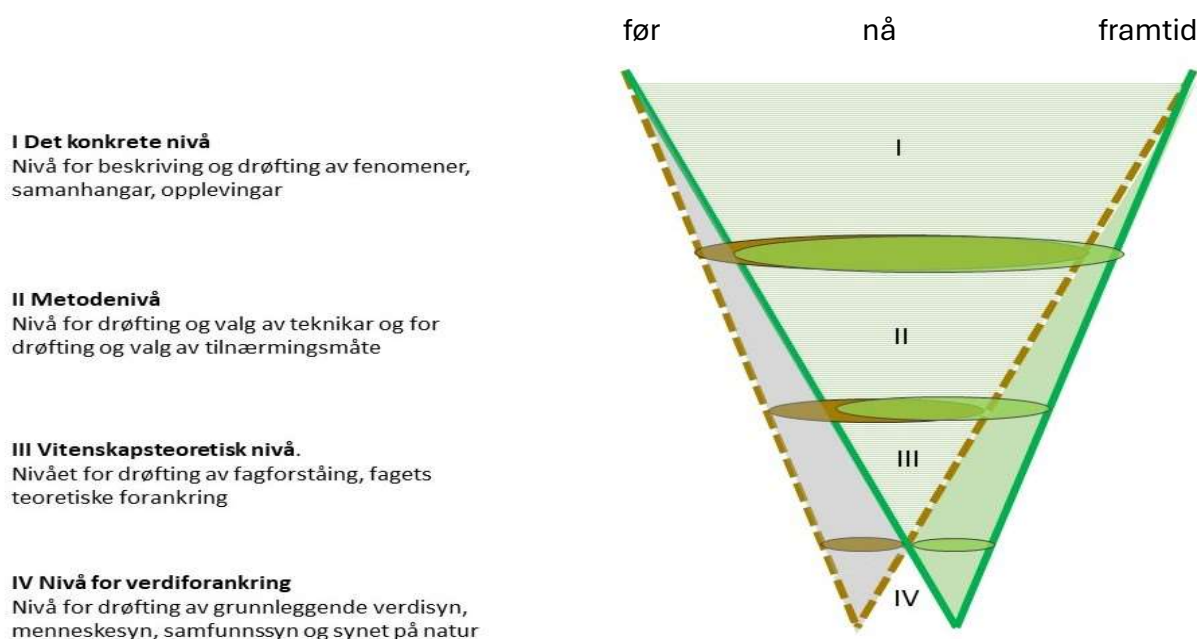
⁶ Med artikkelar og m.a. i *Kunnskapens hus i det norske system*. Rune Slagstad (2006).

To modellar

Dei modellane som eg her føreslår er forslag til ein akademiserande infrastruktur, for å bidra til ein opplyst vitenskapleg tenkemåte og praksis. Vi kan bruke modellane til å utvide vår forståing, til å opne for nye perspektiv og til å forstå andres, få hjelp til å få orden på tankane våre og til å hanskast med tvil, usemjer og motsetnader. Døme 1 og 2, lenger framme i denne teksten, viser korleis modellen kan brukast for både til å fremje den gode samtalen og til å opparbeide praktiske og prinsipielle, grunngitte (akademiske) innsikter.

Ambisjonen er altså å få etablert ein struktur for bevisstgjerjing og dialog, for ryddande samtalar, til fellesforståing av røyndomen (nivå I), av metode- og handlingsval (nivå II og III) og av dei (liberale, humanistiske-demokratiske) verdiane vårt samfunn er tufta på (nivå IV). Å synleggjere og å verkeleggjere den tenkemåten, den kunnskapen og den praksis som fremjar denne ambisjonen, meiner eg bør vera akademiseringa si primære oppgåve.

Modell 1 - ein tankesorteringsmodell.

Behov og verdier

Modellen, som eg har valt å omtale som ein *tankesorteringsmodell*, har to dimensjonar: Ein horisontal utviklingsdimensjon, der vi på nivå I kan identifisera og skildra konkrete eller tenkte fenomen, problem og behov, i fortid, nåtid eller framtid.

Den vertikale dimensjonen varetar drøftinga og samanhengen mellom dei fire nivåa ut frå eit grunnleggjande verdiperspektiv - som ligg eller bør ligge fast, i tydinga ha lang vartetid.

Nivå IV og den doble trakta får fram at vi i faga (som i livet) må forhalde oss til motsetnader. I modellen er dette synleggjort ved at menneskelege tankar, handlingar og hendingar kan ha utspring i motstridande verdisyn og interesser. Og dermed framstå som tvitydige eller som motsetnader på dei overlappande nivåa I, II og III. I kvardagslivet som i faglege samanhengar kan tvil og motsetnader på desse nivåa bli belyst og forstått ut frå konteksten eller historia, ved å *ta eit steg attende* for å skaffa oss tid og rom til å *sjå på problema med nye augo*.

Ved profesjonsutdanningar, som jo utdannar profesjonelle med- og påverkarar, meiner eg at dette reflekterande steget attende må vera obligatorisk, fordi faglege haldningar må *øvast inn* på same måten, og over tid og saman med innøvinga av teknisk-praktisk dugleik. Med ei slik integrerande tilnærming, kan også usemje og motsetnader, under kyndig rettleiing, bli brukt til å opparbeide både teoretisk (akademisk) innsikt og ei reflekterande teknisk-praktisk fagutøving (jf. dei etterfølgande døma).

Utviklingsdimensjonen får fram at

- all praktisk yrkesutøving skal tilfredsstilla behov, individuelle behov og samfunnsbehov. Alle fenomen og forhold som vi ønsker å forstå betre, for eventuelt å kunna gjera noko med dei, må forståast historisk og kontekstuell og i lys av våre ønsker for framtida.

Verdidimensjonen får fram at

- all praktisk yrkesutøving tar utgangspunkt i ei teoretisk grunnhaldning, i ei grunnleggjande tolking av mennesket, omverda og naturen. Denne grunnhaldninga pregar vår røyndomsoppfatning og interesser, vår fagforståing og metodesyn og våre handlingar i det sosiale feltet.

Den doble trakta får fram at det på nivå IV finnes motsette eller uforeinlege grunnleggjande verdiar eller tenkemåtar.

I tråd med den ovannemnde akademiske ambisjonen, kan denne modellen tas i bruk som både ein refleksjons- og konfliktsløydingsreidskap når usemje eller tvil oppstår, slik den vart brukt i dei etterfølgande døma.

Modellen er eit læringsprodukt av den norske positivismestriden, av fagdebatten ved PFI og av Lars Løvlie sin analysemodell i boka *Etablert pedagogikk – makt eller*

avmakt.⁷ Intensjonen er den same som låg til grunn for Arne Næss si *saklighetslære ved examen philosophicum*. Også praktormodellen, modell 2, som eg snart skal omtala, er motivert av Næss si saklighetslære, supplert med Hans Skjervheims *subjektivitetsprinsipp* og *deltakarperspektiv*. Saklighetslæra var Næss sitt demokratiserande motsvar til den tyske okkupasjonsmakta si nazifisering. Med subjektivitetsprinsippet og med synet på mennesket som deltakar, tok Skjervheim avstand frå den positivistiske ideen om at vitskapen om mennesket skulle vera objektiv, nøytral og verdifri.⁸

Ein viktig lærdom frå positivismedebatten dreier seg om skilnaden mellom naturlover og sosiale lover. Og at vårt (sosiale) språk ikkje er eintydig, men prinsipielt tvitydig. Den doble trakta får fram at tankar og handlingar kan ha utspring i grunnleggjande ulike verdiar og spegla ulike interesser. I modellen har eg synleggjort dette ved at dei to verdisetta ikkje overlappar på nivå IV. Forenkla sagt representerer verdinivået Skjervheim sitt tilskot til og overskriding av Næss og Wienerkretsen si objektivistiske teoriforankring, som Næss sjølv valde å omtale som possibilisme. Døme på korleis eg har praktisert dette, framgår av dei etterfølgande døma.

Kunnskap i bruk

Kunnskap i bruk er Jon Lundstøls nemning for den praktiske kunnskapen. Denne kunnskapen fall i bakgrunnen då det nye HiO-regimet etter 1994 prioriterte produksjon av tellekantar, stordrift og internasjonal anerkjenning. Konkrete døme på endringa er fjerninga av utdanningane sine lærarråd, høgskulen sine mest kvalifiserte, fag-demokratiske fora. Endringa vart driven fram av ein konstruert motsetnad, med «forskingbasert» som eit sentralt slagord. Også dei administrative grepa for snøgt å skapa ein felles helsefagidentitet for dei svært ulike profesjonsutdanningane er døme på det same. Desse brota med profesjonsutdanningane sin fagutviklingstradisjon tyder på, slik eg ser det, at drivarane av den raske, ovanifråstyrte universitetiseringa har oversett at det finnes anerkjent forskingsbasert kunnskap om samanhengen mellom det særeigne og det allmenne og mellom det lokale og det universelle.

Kva er det viktigaste elementet i forskinga? – spurde Vilhelm Aubert, ein av grunnleggarane av samfunnsvitskapen i Noreg. Svaret han gav var Spørsmålet. Det

⁷ Gyldendal Norsk Forlag 1972.

⁸ Hans Skjervheim: *Objektivismen – og studiet av mennesket*. Gyldendal 1974. Ein kortversjon om dette står i boka, *Frigjørende pedagogikk*, jf.. note 2.

kanskje viktigaste spørsmålet som ikkje har blitt stilt i den forskingsorienterte akademiseringsdrifta eg her omtalar, er: Kor hentar vi kriteria frå når vi skal avgjere kva som er god profesjonsutdanning? Svaret på dette spørsmålet meiner eg er å finna der profesjonen blir praktisert i si beste form; der yrket blir praktisert. Dette burde tilseie at erfaringsbasert burde vore det overordna, rettleiande mantra for utviklinga av profesjonsutdanningsinstitusjonane, ikkje forskingsbasert. Dette betyr ikkje at forskning er uviktig. Logikken er både – og, med den viktige tilføyinga at noko er overordna. Konkret betyr det at det er forskingsuniversitetet sin kommentatorkompetanse, ikkje dominans, som både er viktig og nødvendig. Frå ein rasjonaliseringssynstad vil det vera tidssparande at læraren presenterer fagets grunnverdiar. Å krevje at studentane er med på å drøfte og formulera dei forklarande perspektiva, er i tråd med dei praktiske faga sin demokratiske tenkemåte og nedanfråtradisjon. Verknaden er at studentane får eigarskap til tenkemåten og faget.

Meiningsskilnader og motsetnader oppstår i alle sosiale samanhengar. Det er når vi kjem i situasjonar vi er utrygge eller opplever usemje eller konflikhtar at vi treng eit godt hjelpemiddel. Derfor bør den faglege daninga og dei grunnleggande omgrepa vi tenker og handlar ut frå og hen-i-mot vera ein del av det som bør derfor lærast - by doing - tidleg i utdanningsløpet og praktiserast i heile utdanningsperioden.

Eit døme på ein dialogisk, bevisstgjjerande organiserings- og læringsmåte, er spiralpensumopplegget ved Mensendieckutdanninga, der ei gjentatt, deltakande og integrerande øving vart praktisert. Denne fagforståinga skilde Mensendieck-utdanninga frå den rasjonaliserings- og stordriftstenkemåten som rådde i departementet og ved HiO, og seinare ved OsloMet. Denne skilnaden førde til at Mensendieckutdanninga - som i den første store studentundersøkinga ved Senter for profesjonsstudier vart rangert som den klart beste profesjonsutdanninga ved HiO, med «ekstremt tilfredse studentar», vart nedlagt/slått saman med den største fysioterapiutdanninga, som rangerte dårlegast. Dette omtalte Jan Messel i historieboka om HiO, *Profesjonsutdanningar i sentrum*, Pax forlag (2022), som at Mensendieckutdanninga vart «utradert».⁹

Korvidt profesjonsutdanningane sine erfaringsbaserte, nedanfrå-opparbeidde verdiar er universelle eller «vestlege» er ein viktig diskusjon, men blir ikkje vidareført

⁹ Eg meiner dette er eit døme på *Det store mistaket i utdanningspolitikken*, jf. note 4. Det same bekreftar mi longitudinelle undersøking, referert i S. Haga (2007): *Utdannings- og undervisningskunsten i akademiseringas og marknadstilpassingars epoke*, også referert i S. Haga (2017), note 3.

her. Eg har prøvd modellen på medisinstudentar ved Universitetet i Havanna, Kuba, og på ei gruppe tilsette ved Universitetet i Eldoret, Kenya. Dei reagerte heilt på same måten som norske akademikarar, profesjonsutøvarar og verneomboda på Sørmarka. - Men kanskje dette er eit resultat av det Anders Breidlid har drøfta, at «Eurocentric epistemology has hegemonized scientific discourse globally ...» med dei katastrofar det har ført til, særleg for *indigenous knowledges*.¹⁰

Modellen tilbyr ikkje lettvinte løysingar. Den er, som så mange modellar, ei forenkla utgåve av røyndomen. Derfor treng også denne modellen ei åtvaring, for til dømes å unngå lettvint forståing og belærande tolking av andre sine veremåtar, handlingar og utsegner. Dette kan vi motvirke ved at innlæringa blir ein del av og integrert i den faglege, den teknisk-praktiske og teoretisk grunngeve handverkslæringa. For profesjonsutdanningane har den primære læringsmåten for desse kvalifikasjonane vore øving under kyndig rettleiing. Ei slik bevisstgjeringe praktisk-teoretisk læring - av eigen og fagets tenking og praksis, og bygginga av ein felles vitskapleg, samfunnsorientert tenkemåte, er det eg meiner modellen kan bidra til. Til denne innøvinga må vi avsette tid.

Rune Slagstad har, i tråd med intensjonen i Næss sine førebuande prøver, føreslått ei tilsvarande ordning, eit innføringsstudium på eitt år ved profesjonsutdanningane. Mitt forslag har same intensjonen, ei opplæring i vitskapleg tenkemåte, men den meiner eg altså bør vera integrert i og føregå i heile grunnutdanninga, om lag slik det vart praktisert ved dei vidareutdanningane eg nemnde i innleiinga i denne teksten, og ved den «spiralorganiserte» Mensendieckutdanninga.

Modell 2 - ein praktorgradsmodell

Modellen er eit forslag - for å fremja likestilling mellom den praktiske kunnskapstypen og den (såkalla) teoretiske kunnskapen.¹¹

Omgrepet praktor er inspirert av det aristoteliske ordparet *praxis* – *phronesis*; dømmekraft - praktisk klokskap. Konkret går forslaget ut på å opprette ein praktorgrad, eit likeverdig alternativ til forskingsuniversitetet sin doktorgrad. Forslaget om ein praktorgrad for dei praktisk-moralske, handlingsorienterte profesjonsfaga tar

¹⁰ A. Breidlid: *Education, Indigenous Knowledges, and Development in the Global South*.

¹¹ *Såkalla* fordi også den praktiske kunnskapen har teoretisk forankring.

utgangspunkt i profesjonsutdanningane si samfunnsgitte målsetting og i fagas eigenart, i verdiar og behov, dei to orienteringspålane vi orienterer liva våre *ut frå* og *hen-i-mot*.

Denne deltakande akademiseringa har utløyst entusiasme hos profesjonspraktikarar. Ved høgskulen og universiteta kan vi oppretthalde denne flotte akademiske Næss-tradisjonen, med tilskotet frå Skjervheim, i vår eiga profesjonstilpassa tapping.

I ei tid med autoritære krefter på frammarsj og våre akademiske og demokratiske verdiar er under sterkt press, er det viktig å bli medvetne om våre felles demokratisk-vitskapelege referanserammer for sakleg og redeleg fagutøving og kommunikasjon.

Praktormodellen er som nemnt eit forslag til den høgaste graden ved dei høgskulane og ved universiteta som utdannar profesjonsutøvarar. Ambisjonen er utdanning av erfarne, reflekterande, vidsynte og kloke fagpersonar. Ein praktorgradsmodell vil, slik eg har erfart det, også kunne bli ei kraftig oppmuntring til lokal kunnskaps- og fagutvikling, dugleik på dei praktiske handlingsorienterte faga sine eigne premissar, jf. døma nedanfor. Universitet med praksisorienterte doktorgrader, til dømes "Doctor of Public Administration" til skilnad frå Ph.d.-graden, finnes ved amerikanske universitet. Så kvifor ikkje også hos oss?

La oss ta eit steg attende.

Etter at Stortinget vedtok felles lov om universitet og høgskular i 1989, blir akademi brukt om ulike typar høgare kunnskapande og vitskapande utdanningar innanfor realfag, humaniora og kunstfag, både om nye og «gamle» profesjonsutdanningar. Ein akademikar i dag er ein person som blir utdanna ved mange ulike institusjonar, utan eit felles dannande element, det som universiteta med dei forberedande prøvene i filosofi tidlegare varetok.

Universitetsomgrepet. For å ivareta universitetet si overordna oppgåve, som eg meiner er *å halda orden på tenkinga i faga og i samfunnet*, burde dei akademiske utdanningane også i dag ha eit obligatorisk fellesskapande element der vi kan drøfte kva tenkemåtar og verdiar - som både er kritisk dannande og som samstundes kan ta eit oppgjør både med den framstormande autoritære «*alternativ-kunnskap*»-tenkemåten og med relativiseringa; at alle kan ha sin eigen kunnskap og kvar si

sanning.¹² Dette kravet til universalisering ligg i sjølve universitetsomgrepet og i academia sin 2400 år gamle daningstradisjon.

Universitet har blitt brukt om den akademiske daningstradisjonen sidan mellomalderen. Grunntydinga av ordet universitet er det latinske ordet *universum*; ... *hel, fullstendig, vendt mot eller forenet til ett, samme ord som univers*.¹³ Der er denne dannande oppgåva, ein infrastruktur som varetar behovet for heilskap og samanheng, den reflekterande daningstradisjonen, som i dag er under åtak. Ikkje berre i autoritære «trump-land».

Utanfrå- og ovanfråakademiseringa har vist at også vi i vårt land treng auka medvit, både om utdanningane sitt verdifundament og om verknaden av den importerte «moderne» bedriftsstyringsrasjonaliteten, NPM og den tellekant- og meritteringsorienterte kunnskapsforståinga. Denne forståinga speglar den produksjons-, kontroll- og konkurransementaliteten som kjenneteiknar det kapitalistiske systemet.

Praktorforslaget - om likeverd mellom praktiske og teoretiske utdanningar, er meint som eit alternativ til den etter kvart tatt-for-gitte, vertikale ovanfrå-og-ned-rasjonaliteten som har okkupert profesjonsutdanningane. Praktormodellen representerer ein tenke- og organiseringsmåte som vil bidra til at vitskapen og samfunnet kan dyrke både mangfald og einskap. Den vil også, slik eg ser det, bidra til å forsvare utdanningane og det kritisk-reflekterande universitetet sitt innsiktsgrunngitte hierarki.

Primærverksemda. Ved undervisningsinstitusjonar er det utdanninga og undervisarane, som kollektiv, som har det reelle, konkrete ansvaret for primærverksemda; studentane si læring. Regimeskiftet frå BHS til HiO endra på dette. Rektoratet, sentraladministrasjonen og avdelingsnivåa, dei nye sekundær- og tertiærinstansane, påtok seg, eller tiltok seg oppgåver som tidlegare tilhørde primærverksemda. Dette, saman med fjerninga av lærarråda førde til at det nye regimet også tok frå utdanningane mykje av den læringa som følger med å ha ansvaret for problemløysing og fagutvikling, Dette er sjølvstilt ikkje eit avgrensa HiO/OsloMet-fenomen. Den rådande utdanningspolitikken, både Bolognaprosessen/Kvalitetsreforma (vedtatt i 2001) og i Ludvigsenutvalet/

¹² Eit mottiltak som bekreftar otten for dette fenomenet er framveksten av institusjonar for faktasjekking.

¹³ Egil A. Wyller, *Universitetets idé gjennom tidene og i dag*. Universitetsforlaget 1991.

Fagfornyninga (NOU 2015:8 Fremtidens skole) syg si næring frå den vertikale rasjonaliteten som bidrog til den påpeikte makt- og ansvarsforskyvinga, bort frå utdanningsnivået. Om den siste reforma skriv Svein Bøe at

OECD har blitt en viktig premissleverandør for de landene som er medlemmer. Flere forskere og pedagoger har kritisert OECDs kunnskapsregime, blant annet for å ha oversett læreplanene i fagene i de enkelte landene, testene fordi de har hatt en kognitiv slagside der elevenes kontekster er blitt utelatt (se Haavelsrud, kap.8). Det kan også føyes til et begrenset lærings- og kunnskapssyn, der 15-åringer kun blir testet i fag som lesing, matematikk og naturfag. Fag som historie, samfunnsfag, kunst og etikk, som har vært sentrale i norsk skole, er valgt bort.¹⁴

Som pedagog er undervising og sosialisering oppseding mine sentrale rettleiande omgrep. Dette er ikkje uttrykk for nøytral verksemd. Ein pedagog er ein profesjonell påverkar. For ein sjukepleiar er *omsorg* det retningsgivande omgrepet. Også i dette yrket har profesjonsutøveren eit samfunnsgitt *mandat - til å gripa inn* - i folks liv og i samfunnets utvikling. Tilsvarende er det for fysioterapeutar, lærarar, politifolk og så bortetter. Dette (med)ansvaret for andre sine liv og utvikling krev god dømmekraft. Arbeid med den faglege sjølvforståinga, drøfting av utdanningane si teoriforankring og organisering, må derfor vera institusjonalisert i utdanningane - for å få best mogleg samsvar mellom praksis og teori.

Dei såkalla teoretiske faga, som til dømes astronomi, matematikk, teoretisk fysikk, tilhøyrar ein annan fagkultur. Men også dei må kunne legitimera si faglege verksemd. Den primære oppgåva har her ikkje vore å gripa inn, men å *forstå og forklare*. Til dømes blir astronomar utdanna til å *forstå* universet utanfor jorda, ikkje for å *gripa inn* i planetanes banar. Desse høgstatusfaga, som har blitt sett på som objektive nøytrale og kontekstfrie, skil seg også frå dei praktiske faga ved at dei er kumulative; kunnskap bygger på kunnskap som steinar i ein mur. I dei praktisk-moralske handlingsfaga, der innsikt og dømmekraft bygg på innsikt frå tidlegare erfaringar, kan vi seia at grunnmuren består primært av moralomgrep. Dei er derfor kumulative på ein annan måte.

Ved mange av profesjonsutdanningane var, som alt nemnt, *læring under kyndig rettleiing* den primære tenke- og læringsmåten. Det nye styringsregimet ved HiO og andre høgskolar tenkte annleis: Samanslåingar og store førelesingar, målbar

¹⁴ S. Bøe (2024). Op.cit. note 2, side 142.

forskningsbasert kunnskap og merittering - eit avgrensa kunnskapsomgrep - vart prioritert.

Å få formidla framforsa kunnskap i store førelesingar skil seg frå kyndig leia innøving av handlingskunnskap. I tillegg til praktisk-teknisk dugleik (ferdigheiter), krev profesjonell yrkesutøving forståing og dømmekraft. Når kunnskap og forståing vert øvd inn i mindre grupper, blir også kunnskapingsprosessen ein del av læringa. Denne deltakande undervisningsforma har den same strukturen som den studentane vil møte i yrket etter utdanninga: Studentane blir, på same måten som yrkesutøvarane, deltakarar heilt frå starten av problemløysings-, kunnskapings- og (be)handlingsprosessen. Denne deltakande lærings- og undervisningsmåten fremjar også lokal praksis- og teoriutvikling og gjer at t.d. praksissjokket i møte med yrkeslivet ikkje oppstår.¹⁵

Trass i dei avgjerande kulturskilnadene mellom teoretiske og praktiske fag, har altså dei abstrakte høgstatusfaga blitt modellen for den akademiseringa som er blitt gjennomført, utanfrå og ovanfrå, i dei siste tretti åra. Og utan grunnleggjande fagdebatt. Denne mangelen har ført til at vi nå også må ta tak i den hegemoniske ovanfrå og ned-tenkemåten for å korrigera for det mange i dag meiner har blitt eit resultat av feil- og mangelfull tenking, jf. note 4 og den heftige debatten etter at Hagtvet valde å bruka utestemme for å bli høyrdd.

Dei to modellane, tankesorteringsmodellen og praktorgradsmodellen, er forslag til strukturar som legg til rette for systematisk tenking og (samfunns)fagleg engasjement. I stor kontrast til reaksjonane frå profesjonelle yrkesutøvarar, har korkje leiarane ved OsloMet (akademia) eller i departementet vist interesse for modellane. Eg har ved fleire høve informert dei om modellane, utan å få svar.

Det kan vera fleire årsaker til at nye tankar vert opplevd som uønskte for den hegemoniske tradisjonen. Slik eg ser det har den vitskapsteoretiske forklaringa (normalvitskap, som eg omtalar framme i denne teksten), stor forklaringskraft. Også den nemnde OECD-ideologien og den utanfråstyringa som fekk innpass ved mange profesjonsutdanningar etter 1994, har sterkt bidradd til endringa av tenkemåten og utviklingsorienteringa eg har valt å omtale som universitetisering. Konkrete døme som støttar denne forklaringa er dei mange universitetsakademikarar som har blitt tilsette og har overtatt oppgåver som tidlegare

¹⁵ I note 9 har eg vist til bøkene S. Haga 2007 og 2017, der eg har skrivne meir utfyllande om dette, m.a. dokumentert at praksissjokket, som plaga mange nyutdanna profesjonsutøvarar, var heilt ukjent for studentane ved Mensendieckutdanninga.

vart ivarettatt av erfarne profesjonsutøvarar. Mange av dei nye har kome frå fag der makt og styring er sentralt, t.d. frå styringsfaga statsvitskap og sosiologi. Og dersom dei ikkje har lauga seg i dei Skjervheimske kjeldene, er det vel rimeleg at tenkemåten og praksisen frå utdanninga blir med inn i profesjonsutdanningane som den velkjende nissen på lasset.

Filosofen John Lundstøl har omtalt denne *tatt for gitt-tenkemåten* for *ryggmergspositivisme*. Den er ei følge av at mange framleis er prega av den naturvitskaplege tenkemåten og den vitskapsforståinga som dominerte i åra før positivismedebatten. I boka *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) omtala vitskapsteoretikaren Thomas Kuhn den tenkemåten og vitskapen som vert praktisert innafor eit paradigme, for normalvitskap: Med ei uproblematisert overtyding om kva som er normalt og rett, kan nye tankar og ny kunnskap og alternative praksisformer bli avvist og motarbeidd.¹⁶

Metodisk medvit

Mi erfaring er at introduksjon av nye forslag eller tenkjemønster ikkje berre fører til øydeleggjande paradigmestrid, men også til det motsette; til engasjerande læring. Rammevilkår, som god tid til drøfting og refleksjon, t.d. at studentane ikkje er opptatt av ein nært føreståande eksamen, er døme på føresetnader for å få til gode refleksjonsprosessar. Aksjonslæring og erfaringslæring er døme på deltakande læringsmåtar, slike som utviklar kunnskap og utvidar vår forståing og våre ferdigheiter gjennom utprøving og refleksjon. Då forståing er ein grunnleggjande kategori, er arbeid med perspektiv og omgrep sentralt i ei deltakande innanfråakademisering. Modell 1 er ein reiskap også for dette.

Det finnes ingen *quick fix* når vi skal lære kompliserte ferdigheiter, kvalifikasjonar som skal «inn i kroppen». Det faglege handverket, den teoretisk-praktiske profesjonskunnskapen, må lærast på same måten som sykling og dans. I tillegg til øving kjem kravet om innsikt. Også forståing må øvast inn. Dette er læring i det mogleges perspektiv. I formelle utdanningssituasjonar føregår dette som *øving under kyndig rettleiing*. Tradisjonell lærarstyrt førelesing kan sjølv sagt vera nyttig i

¹⁶ Lundstøl brukte omgrepet ryggmergspositivisme i førelesinga om *Den pragmatiske vending – den amerikanske arvans aktualitet*, Eidehavnseminaret 30.6.2012. Med Kuhn sine ord kan vi seie at SPA i si tid og Tankesorteringsmodellen og Praktorgradsmodellen også har blitt oppfatta og motarbeidd som ein anomali. Jf. også note 4.

mange av reidskapsfaga, men er ikkje veleigna for det formålet som eg i denne teksten argumenterer for.¹⁷

Mi erfaring frå mange års bruk av tankesorteringsmodellen, er at denne, brukt som eit *learning-by-doing-opplegg*, har utløyst både stort engasjement og entusiastisk læringsglede og har skapt fellesforstått innsikt, eit fundament å tenke og (sam)handle *ut frå*. I tillegg kan modellen gjennomførast så og seia kostnadsfritt ved at den inngår i og supplerer den vanlege praksisopplæringa, og dermed bidrar til at denne læringa føregår slik at *opplevingar* blir bearbeidd i tankane og transformert til *erfaring*. Medvit om denne distinksjonen, og praktiseringa av den, er eit kjenneteikn ved den reflekterte praktikaren. Det er den erfaringsbaserte innsikta (ikkje dei ubearbeidda opplevingane) som fører til god, profesjonell handlingskunnskap og god (best mogleg) praksis. Dette meiner eg er døme på kunnskaping i prosessens perspektiv, i perspektiv av det moglege.

Ein slik kunnskapingssprosess stiller bestemte krav både til undervisingsopplegget, dei pedagogiske rammevilkåra, og ikkje minst til læraren/rettleiaren og utdanningskollektivet, dei som har *det konkrete ansvaret* for å fylla akademiseringa med det innhaldet som skal sikra studentane sine kvalifikasjonar. Dette dreier seg om fagforståing, om læraren sin metodefridom og om den akademiske fridomen – og derfor om definisjonsmakt og kva vi meiner er rett og rimeleg.¹⁸

Dei fire etterfølgjande døma er forsøk på å informera om metoden på den reflekterande fagkulturen sine premissar. Det to første døma, frå tidleg på 1970-talet, tar utgangspunkt i eit konkret problem i undervisningssituasjonen. Det tredje dømet tar utgangspunkt i «den abstrakte enden» av faget; i spørsmålet om kva grunnlag vi tenker og handlar *ut frå*. Det var denne tilnærminga eg valde på onsdagsmøtet på fagsenteret vårt den 19. februar. Det fjerde dømet viser korleis kunnskap (om modell 1) kan bli brukt.

¹⁷ Også reidskapsfaga, t.d. språkfag og rettslære/juss er praktiske fag. Men i denne samanhengen er dei støttefag for profesjonsutøvinga.

¹⁸ Og er det ikkje rart at dei fagpersonane som har det konkrete, studentnære ansvaret for studentane si læring, er dei som u&h-systemet har det mest styrte og oftast mest slitsame arbeidet, med lågast løn og prestisje? jf. uttrykka «forskingsfri» og «undervisingsplikt». Eg meiner praktorgradsforslaget vil bidra til å endre på dette.

Døme 1

Som ny timelærer på Statens sjukepleiarutdanning i Bjerregårdsgata orienterte eg om undervisningsopplegget, pensum og eksamen. For å engasjera studentane sa eg at eg før eksamen ville be studentane om å føreslå tema som kunne hjelpe meg når eg skulle lage eksamensoppgåvene. Eg tenkte at dette ville motivera dei til å lese pensum og bli engasjerte i undervisinga. Ein av studentane reagerte annleis: *Dette er jo juks!*

Eg grunngav mitt forslag, men studenten (A) heldt på sitt, og la til at ... *dette er også eit dårleg forslag fordi vi kommer aldri til å bli einige*. Ein annan student (B) sa ... *jo, det blir vi vel*.

Eg sette då ein strek midt på tavla og skreiv: *Blir ikkje einige* på den eine sida av streken, og *Blir nok einige* på den andre sida. Så bad eg dei grunngi det dei meinte. Utan å seie noko, flytta eg meg frå side til side og skreiv ned det dei sa. Etter ei god stund sa B: *A har sikkert rett*.

Eg bad B om å ikkje gi opp. Han fortsette då argumentasjonsrekka si med at ... jo altså ... fordi ... når ... når vi kjem lengre ned, så ... så ... Då avbraut A: *Ja når vi kjem lenger ned blir vi nok einige ... fordi ... fordi då blir det mindre å bli ueinige om ... ja, når vi kjem til grunnleggande verdier ...*

Dei to såg først litt forundra på kvarandre før alvoret hos dei argumenterande «motpartane» vart avløyst av store smil. Og den som smilte breiast, var han som med den vanlege ordbruken hadde «tapt» debatten.

Dei andre studentane, som hadde sitte musestille og følgd intenst med under denne høgttenkinga, avbraut den intense tagnaden med kraftig applaus. Dei hadde vore djupt engasjerte deltakarar i den lange ordvekslinga der *motstandarar vart til medstandarar*. Nå pusta dei letta ut.

I den vidare samtalen ramma eg inn argumenta på tavla slik at dei kom til å framstå i ei trakt, om lag slik som tankesorteringsmodellen (modell 1). Deretter heldt vi fram samtalen om modellen og den erkjenningsgangen vi alle hadde vore med på. I løpet av den fleire vekers lange undervisingstida som eg hadde fått tildelt (kvar gong ein halv dag), vart modellen fylt med innhald, med drøfting av materiale frå studentane sine eigne opplevingar, frå pensumlitteraturen og med omgrep, perspektiv og døme som eg valde frå mi lærar-verktøykiste. I denne lærarstyrte og samstundes studentdeltakande læringsprosessen, får læraren tatt i bruk sine kunnskapar og vitskapsbaserte tenkemåte. Og sin faglege, vitskapsbaserte fantasi. Og samstundes er dette ein måte som forsvare den faglege fridomen, gjennom bruk.

Døme 2

Dette dømet er frå den første vidareutdanninga for fysioterapeutar i 1975. Dette var første gongen dei ulike faggruppene i fysioterapi og dei to fysioterapiutdanningane i Noreg deltok i same utdanning for å drøfta faglege spørsmål.¹⁹

I ein av dei første undervisingstimane oppstod det ein engasjert debatt, som eg streva lenge med å forstå. Etter kvart vart eg merksam på at ordet *belastningsliding* vart nemnt fleire gonger. Utan å avbryte debatten skreiv eg belastnings-liding midt på tavla, og teikna eit auga framfor (til venstre for) ordet og eit auga bak.

< belastnings-liding >

Denne enkle illustrasjonen erstatta den iltre debatten med stille ettertenksamheit. Og etter ein fortent pause var deltakarane svært motiverte då eg føreslo at (ulike) perspektiv og verdisyn, at det vi ser og opplever blir forstått frå ulike ståstader, burde være tema for den neste undervisingsøkta. Når situasjonen er slik at utgangspunktet for undervisinga er opplevde problem, er motivasjonen stor for å få kunnskapar og ein ryddande tankesorteringsreidskap.

Både grunngivinga for å velja denne undervisingsmåten og verknadene av å velje ei situasjonsbestemt tilnærming for å belysa problemet, skil denne undervisningsforma frå den førehandsplanlagde undervisingsmåten, sjølv om innhaldet i undervisinga, t.d. om verdiperspektiv og historisk perspektiv, kan vera omtrent det same.

Døme 1 og 2 bekreftar at etablerte usemjer kan overskridast ved å gå bak problema slik dei framtrer. Frå det konkrete, opplevde og erkjente problemet, vart vegen kort til skisseringa av traktmodellen og grunngivinga av den. Denne undervisningsmåten bekreftar også at den konkrete røyndomen og motsetnader kan gi råmateriale til det kunnskapande og vitskapande arbeidet. Slik eg ser burde dette

¹⁹ Initiativtakaren var lærar ved Fysioterapiskulen, Gunvor Slaatto. Mette Sværam, den nytilsette, første fysioterapiutdanna rektoren i det som tidlegare var ei legestyrt utdanning (ved Oslo ortopediske institutt) støtta initiativet. Behovet for ein ny giv fekk også tilskuv av eit internt problem; kivinga mellom dei ulike faggruppene i fysioterapien, særleg mellom manuell-terapigruppa og psykomotorikarane. Sværam inviterte også rektor og inspektøren ved Mensendickutdanninga. Beate Aubert og Gretha Halvorsen med på denne vidareutdanninga.

perspektivet på kunnskaping og vitskaping vere overordna i akademiserings–arbeidet.

Døme 3: Eit døme på kunnskap i bruk.

I ei engasjert meiningsutveksling etter presentasjonen av modellen for nye profesjonsstudentar, sa student A, til student B: «Det du seier er jo heilt rasistisk». B vart svært overraska. Eg (læraren) ba A om grunngiing og B om å svare. A presenterte seg som feminist og framstod svært talefør. B meinte at A misforstod, men klarte ikkje å grunngi det han oppfatta som eit urettvist åtak.

Dei andre studentane vart først tause, deretter urolege av den iltre tonen som hadde oppstått. Ein av studentane fekk støtte frå mange då han ba om at eg måtte ... «ta styringa og avbryte denne krangelen». Det ga meg høve til drøfte både lærarrolla, konflikthandtering og kva det vil seia å vera student i academia. Og ikkje minst kva krav vi bør ha til fagleg drøfting og sakleg samtale i vårt samfunn.

Etter denne miniførelesinga og samtalen vende eg attende til «krangelen» med spørsmålet: «Kunne tankesorteingsmodellen vera nyttig i denne situasjonen?» Så tok vi ein vel fortent pause.

Då dei kom inn att i klasserommet hadde «feministen» armen sin om skuldra på «rasisten». Kva hadde skjedd? Svaret var at ... «utsagn på eit nivå var blitt forstått på eit anna nivå».

Døma 1, 2 og 3 bekreftar at usemjer kan overskridast ved å gå bak problema slik dei framtrer. Frå det konkrete, opplevde og erkjente problemet, vart vegen kort til grunngivinga av traktmodellen. Denne undervisingsmåten bekreftar også at den konkrete røyndomen og motsetnader kan gi råmateriale til det kunnskapande og vitskapande arbeidet. Slik eg ser burde dette perspektivet på kunnskaping og vitskaping vere overordna i akademiserings–arbeidet.

Døme 4

Dette dømet tar som nemnt utgangspunkt i min presentasjon av modellen og læringsmåten på onsdagsmøtet ved Fagsenteret vårt i februar i år. I dette dømet tar eg ikkje utgangspunktet i eit konkret problem i undervisningssituasjonen, som i døma 1 og 2, men i den «abstrakte enden av faget», som i døme 3. Mi erfaring er at dette har vore ei god tilnærming i nye undervisningssituasjonar, når eg skal informere om undervisings–opplegg, om innhaldet i undervisinga og om tankesorteringstrakta. Med denne tilnærminga blir deltakarane rask engasjerte i arbeid med sentrale fagspørsmål.

Etter ei innleiande orientering bad eg deltakarane ved Fagsenteret skrive øvst på eit blankt ark: *Mine grunnleggjande verdiar*. På grunn av tidsramma avgrensa eg oppgåva til å svare med nokre få stikkord. Som trinn to skreiv eg ned det dei hadde skrive på ein flippover. Som tredje trinn stilte eg spørsmålet: *Er det nokon som er usamd i det som er blitt sagt?* Og då det ikkje var tilfelle, kunne vi gå til trinn fire og svare på spørsmålet: Kan vi samanfatta og bli samde om nokre få, t.d. tre fire omgrep – eit omgrepssystem - som svar på utgangsspørsmålet: *Mine grunnleggjande verdiar?*

Svara på dette *learning-by-doing-opplegget* var dei same som eg har fått bekrefta i mange andre samanhengar.

Tidsramma ved Fagsenteret ga berre rom for ein smakebit av modellen og måten eg har praktisert dette *learning-by-doing-opplegget* på. I min undervisningspraksis har eg alltid hatt timar til introduksjon og dagar til drøfting og integrering av intensjonen. Dette fordi arbeid med omgrep og perspektiv og endring av tenkemåtar er arbeidskrevjande. Opparbeiding og integrering av eit felles omgrepssystem, for å ramma inn eit felles verdigrunnlag for (sam)handlingsbasert praksis, krev tid og innsats.

Ei fagleg utfordringa på Fagsenteret i februar var om modellen kunne bli forstått på så kort tid, og om vi kunne bli samde om kva som er våre grunnleggjande verdiar. Det meiner eg vi fekk bekrefta, trass den korte tida til rådvelde. Frå utgangsspørsmålet: *Mine grunnleggjande verdiar*, har liknande undersøkingar alltid enda opp med eit omgrepssystem på nokre få omgrep, der desse omgrepa er gjensidige, både føresetnader og konsekvensar for kvarandre. Eit slikt felles-forstått omgrepssystem kan dermed tene som eit fundament i traktsorteringsmodellen (nivå IV).

Men om utgangsspørsmålet vart transformert til fellesforstått *kunnskap i bruk* etter introduksjonen ved Fagsenteret, veit vi ingen ting om. Men at behovet er stort for å få denne type kunnskap *integrert i studentane*, er eg overtydd om at mange er samde i – og kjenner at tampen brenn. Derfor meiner eg at dette burde vera *profesjonsutdanningane si primære vitenskapingsoppgåve*. Denne forståinga av vitenskaping og forskning står ikkje i motstrid til tellekantforskinga. Spørsmålet er kva som skal vera overordna ved profesjonsutdanningane.

Dei modellane som eg føreslår er forslag til ein akademiserande infrastruktur, for å bidra til ein opplyst vitskapleg tenkemåte og praksis. Mitt ønske er at fagsenteret vårt (eller andre), i lys av det eg antar er våre felles grunnleggjande verdiar, vil aksle oppgåva å være ein pådrivar for å etablere institusjonaliserte tiltak som kan auke medvitet og motstandskrafta mot ... «den ekspanderande «trumpismen»; den aktive undergravinga av sanning og saklighet, av fellesskap og av felles forståing og av våre sentrale samfunnsoppgåver og våre grunnleggjande verdiar» (jf. det ovannemnde det tredje motivet for mitt engasjement i akademiseringsdebatten) ... «for å sikra gode liv i eit godt samfunn».

Om forfatteren

Sigurd Haga er pensjonert undervisar og forskar frå OsloMet. Han har lærarutdanning frå Sagene Lærerskole, er cand.polit. frå Universitetet i Oslo, med faga statsvitskap, historie og sosialpedagogikk hovudfag.

Skapelsesfortellingen

Gunnar Neegaard

Det finnes neppe noen enkel bibeltekst som har hatt større betydning i den vestlige kulturkrets enn «skapelsesberetningen» i 1. Mosebok 1. I århundrer har den fungert som selve referansen for menneskenes opplevelse av å leve i Guds verden. Denne forståelsen har vært forvaltet av den kristne kirke og av jødedommen. Det er mange grunner til at fortellingen har overlevd, én av de viktigste handler om gjenkjennelse: Beretningen gir oss et anskuelig bilde av virkeligheten slik vi kjenner den, og som vi kjenner oss igjen i. Den bygger bro mellom himmel og jord og anviser plass for mennesket og alle andre levende vesener på jorden, og med en stjernehimmel over. Den tegner et bilde av et ordnet hele der alt levende har fått anvist egne leveområder: mennesker og dyr på marken, fisken i vannet og fuglene under himmelen. En genial og kraftfull fortelling som skaper mening og sammenheng i menneskenes liv på jorden.

At denne fortellingen er blitt kalt «skapelsesberetningen», er derfor lett å forstå. Siden den beskriver den verden vi kjenner, er det lett å tro at Gud har skapt den slik. Da er det også lett å tro at den har et grensesnitt mot naturvitenskap. - Men slike forestillinger bærer galt av sted. Dette er en *religiøs* tekst med Gud i hovedrollen. Den handler *ikke* om naturvitenskap. Teksten er heller ikke kristen. Den er skrevet mer enn to tusen år før moderne naturvitenskap, og ca. 500 før kristendommen oppsto. Dette er en genuin jødisk tekst. Det betyr at teksten har en historisk jødisk mening, uavhengig av - og lenge før - den ble tolket som kristen. Og - det er bare tekstens *jødiske* betydning det skal handle om her. Tekstens historiske og aktuelle mening er å begrunne jødiske religiøs ideologi i «skapelsen». Selv om den Den hebraiske bibel (GT) er full av skapertekster, er den ikke forbeholdt jøder. Også kristne kan berike sin skapertro på grunnlag av tekster derfra.

Kristen skapertro

Men fordi mange fortsatt anser teksten for å være en kristen tekst, skal jeg bare kort si følgende: Kristen tro oppsto med fortellingen om Jesus. Derfor må alle deler av kristen tro, også troen på Gud som skaper, forankres i Det nye testamente (NT) og i læren om Kristus (kristologien). Kristen skapertro kan ikke forankres utenfor NT.

Bibelen er hellig skrift i tre religioner, jødedom, kristendom og islam.²⁰ Den første delen kaller Jødene TANAK – en forkortelse for loven, profetene og skriftene. I forskningen brukes betegnelsen Den hebraiske bibel (DHB). Kristne kaller denne delen for Det gamle testamente (GT). Det nye testamente (NT) har ingen plass i jødedommen. Den kristne kirke leser GT selektivt og på høyst variable måter. Kirkens bruk av GT er både legitim og problematisk, men dette problemet tas ikke opp her. Kristne skal lese Den hebraiske bibel (GT) bakfra (fra NT), ikke forfra (fra GT). Bibelen skal heller ikke leses som én bok!

Den hebraiske Bibel (GT) er full av mange, ulike skapertekster - og troen på Gud som skaper - var en selvfølge for alle på Jesu tid. Det nye med fortellingene om Jesus i NT, er at det er *Jesus* som går inn i rollen som skaper og som herre over den skapte virkelighet. Hans rolle uttrykkes både direkte og indirekte. «Alt er skapt av ham, ved ham og til ham,» er et stående uttrykk. «Alt er blitt til ved ham, og uten ham er ikke noe blitt til», skriver Johannes (Joh. 1,3). Fortellingene vektlegger først og fremst hvordan Jesus opptrer som herre over den skapte virkelighet *nå*. La meg også tilføye: At kristen skapertro må forankres i NT, er en oppfatning som ble hevdet av de store teologene på kontinentet allerede for godt over 100 år siden, og på Det teologisk fakultet antagelig like lenge.

Teorigrunnlaget

Den hebraiske bibel/GT engasjerer akademikere med bred kompetanse: Forskere med jødisk bakgrunn, religionsforskere, språkforskere, sosialantropologer, teologer og arkeologer, sosiologer - og forskning innenfor narrasjon. I min artikkel lener jeg meg på disse kapasitetene:

Jacob Neusner er en ruvende skikkelse som professor, rabbiner og formidler av jødedom. I sine arbeider viser han hvor sterkt jødedommen er knyttet til Mosebøkene. Under overskriften «*Religion as Story*», slår han fast: «Jødedom er en religion, og det er «Det gamle testaments religion». Jødedommen transformerer Bibelens fortellinger til religion – til overbevisninger, normer og tradisjoner», sier han. Det er også verdt å merke seg hva **Bente Groth** skriver: «Jødedommen er en *etnisk* religion. Det er forholdet mellom Gud og det *jødiske folket* som står i sentrum for jøder. I synagogens gudstjeneste i dag, står Mosebøkene fortsatt i sentrum. Et vitnebyrd om det, er at alle bøkene blir lest i løpet av ett år – hvert år.

²⁰ Islam hevder at Allah har skrevet både Koranen og Bibelen. Bibelen er imidlertid jødedommens og kristendommens bok, og den er skrevet av mennesker.

Mary Douglas er fortsatt sentral. I sine arbeider røper hun inngående kjennskap til jødedom. Jorun Solheim skriver i forordet til Douglas klassiker: «Purity and Danger», at boken med tiden er blitt stadig mer aktuell. Det skyldes at meningsdimensjonen ved sosialt liv er blitt sterkere vektlagt i de siste ti-årenes samfunns- og kulturdebatt. Betydningen av språk, kommunikasjon, tegn og symboler, er blitt en stadig viktigere del av de modeller man bruker for å forklare sosiale systemer og deres virkemåte.

Min artikkel bygger først og fremst på **E. Theodore Mullens** to bøker: «Narrativ historie og etniske grensemarkeringer», og boken «Etniske myter og mosebøkens fundamenter». Mullen bygger på tradisjonell på bibelforskning, men supplerer med kunnskap fra vitenskaper som sosiologi, sosialantropologi og forskning innenfor narrasjon. Fremfor alt bygger han på teorier som er utviklet av den verdenskjente nordmannen Fredrik Barth! Barth har arbeidet mye med etniske grupper og sosiale grensemarkeringer. Barths bidrag i artikkelsamlingen «Etniske grupper og grensemarkeringer» er Norgeshistoriens mest internasjonalt siterte samfunnsvitenskapelige artikkel. For det er *grensemarkeringer* det handler om i skapelsesfortellingen. Inspirert av Barth, utviklet Mullen en ny modell i tolkningen av tekstene. Og det er denne modellen jeg presenterer i denne artikkelen.

Narrativ historie og etniske grenser

I sin bok med samme navn, analyserer Mullen de sentrale fortellingsmotivene i Det deuteronomistiske historieverket, som begynner med 5. Mosebok og slutter med 2. Kongebok. I forskningen kaller man 5. Mosebok for Deuteronomium («loven for andre gang») - og som henspiller på at *De ti bud* - og en rekke andre lover fra 2. – 4. Mosebok, *gjentas* i 5. Mosebok. Mullen legger imidlertid særlig vekt på 5. Mosebok, som han mener står i en særstilling.

Bortføring og folkeblanding

Historisk har Kanaan vært et gjennomfartsland for all ferdsel mellom nord og sør. DHB forteller om krig, overgrep og ødeleggelser fra folkegrupper som har invadert landet gjennom århundrer: egyptere, assyrere, babylonere, persere, hellenere og romere. I tillegg var det stadige kriger mellom «Israel» og andre semittiske folkegrupper i nærområdet. Av særlig betydning var overfallene som fant sted forut for jødedommens formative periode på 500-tallet.

Sammen med «Prestenes» historie (1. Mos. – 4. Mos.) utgjør de kjernefortellingen i DHB. Formålet med historieverket er å fortelle Israelsfolkets historie gjennom hele dets eksistens i Kanaan. Det omfatter historien fra landnåmstiden (1200 f. Kr) og fram til ødeleggelsen av Jerusalem i 586 f.Kr. Teksten har form av å være en tale holdt av Moses før erobringen av landet. Kravet om å oppfylle lovene legges i munnen på Moses, men avspeiler senere tiders forhold. Det synes åpenbart at formålet med tilbakedatering er å legitimere den religiøse lovgivningen i forfatterens egen samtid. Dette må sees i sammenheng med at den tradisjonelle vitenskapelige rekonstruksjon av Israels «historie», er blitt kraftig problematisert de senere årene.

I år 722 f.Kr. ble Nordriket (Samaria og Galilea) angrepet av assyrerne. Resultatet ble bortføring av befolkningen og re-populasjon (2. kong 17,24f). I år 586 f.Kr. under Nebukadnesar inntraff en ny katastrofe. Da ble det øvre lag av befolkningen bortført fra Juda til Babylon. Mange vendte hjem i løpet av en generasjon eller så, mens noen ble værende (fra dem har vi den babylonske Talmud).

Dette førte til at de bærende samfunnsinstitusjoner rundt midten av 500-tallet antagelig lå i ruiner. Det gjaldt i første rekke templet og løftene knyttet til kongedømmet og dets kontinuitet. Både de hjemvendte og de ikke-bortførte var dermed truet av assimilasjon og diffus identitet, både i nord og i sør.²¹ For dem som ble igjen, kan tradisjonene fra «fedrene» ha blitt svekket eller gått tapt.

Mullen mener at overfallene kan ha ført til at «Israel» var en størrelse som nærmest var blitt visket ut, og som knapt lot seg identifisere. Den bevisste utviklingen av skarpe etniske, sosiale og kultiske grensemarkeringer kan ha vært svaret på trusselen om tap av tidligere identitetsmarkører som knytter det «judeiske» til land, lederskap og sted.²² Dette er bakgrunnen for at Mullen leser 5. Mosebok som et «ideologisk kompendium over hebraisk liv og religion». Mullen mener forfatteren av boken etablerer en standard for evalueringen av israelfolkets historie. Hvis dette

²¹ Etter eksilet oppsto det et sterkt motsetningsforhold mellom samaritanerne og de hjemvendt jødene. Årsaken var at det jødiske lederskapet ikke anså samaritanernes skikker for å være i samsvar med det som nå var jødisk tro og praksis. Dette fiendskapet avspeiler seg både i tekstene i Den hebraiske bibel og i Det nye testamente. (Bente Groth i Store norske leksikon).

²² Mullen 1993:5f Uten at han dermed påstår at Israel og Juda ikke hadde utviklet en form for etnisk identitet før eksilet.

er riktig, sier han, kan 5. Mosebok tolkes som et forsøk på å skape et sosialt manifest for å gi form og struktur til en ideell visjon av en etnisk gruppe kalt «Israel».

Etnisk religiøse grensemarkeringer

Femte Mosebok er en samling fortellinger der grensemarkeringer er hovedsaken.²³ «Jødene» skal skille seg fra andre folk på alle områder. Det er Loven og Pakten det handler om: Enten så holder man den, eller så holder man den ikke.

Skillet understrekes gjennom ytterligheter: mellom høyre og venstre, mellom det gode og det onde, mellom liv og død, mellom himmel og jord og mellom velsignelse og forbannelse. Teksten preges av at folk skal skremmes og trues til å holde loven. Ordbruken er voldsom, og konsekvensene brutale: De ulydige skal «utryddes», «utslettes», «gå til grunne», «slås ned», «gjøres ende på».

Slike ord og uttrykk forekommer mer enn 50 ganger i 5. Mosebok. Innholdet i truslene er også de verst tenkelige: Hvis folket ikke holder pakten og følger loven, skal de straffes med retur til slaveri i Egypt (28,68). Herren skal glede seg over å gjøre ende på dem (28,63), og de skal bli tvunget til å spise sine egne barn (28,53).

Avgudsdyrkelsen demonstrerer frafallet (31,16f). Det toppe seg i kapitlene 27 og 28 med det skarpe skillet mellom velsignelser og forbannelser. Gjennom tirader av forbannelser beskrives ned til minste detalj all tenkelig grusomhet som rammer den ulydige, før han til slutt blir utryddet.

Dette peker i retning av at formålet med boken er å slå ring om gruppens etniske, religiøse og kultiske egenart. Det er lett å se at språkbruken i 5. Mosebok gir klare holdepunkter for å forstå grensemarkeringene nettopp slik. Det er derfor sannsynlig at boken *kan* være svaret på de utfordringer gruppen sto overfor midt på 500-tallet f.Kr.

²³ Mullen 1997:12 Barth: «En etnisk gruppe er en populasjon som i overveiende grad er en biologisk forevigelse av seg selv, som deler fundamentale kulturelle verdier, som etablerer en felles plattform for kommunikasjon og interaksjon, som har en tilhørighet som er selv-identifiserende og identifiseres av andre, og som dermed utgjør en egen kategori som lar seg skille fra andre kategorier av samme type».

Fundamentene

Før vi går videre, må vi se litt nærmere på hva Mullen mener med fundamenter/ foundations. Fundamenter er et samlebegrep for lovoppfyllelse og normativ religiøs praksis. Det som gjennomgående preger fortellingene, er at de rommer fundamenter som vektlegger etnisk identitet, sosiale, religiøse og kultiske grensemarkeringer. Det medfører at det etableres skarpe skiller mellom trospraksis man bekjenner seg til, og trospraksis man tar avstand fra. Viktige eksempler på dette er:

- Troen på én Gud - versus kamp mot andre guder/ avgudsdyrkelse
- Åpenbaring av Moseloven og Paktsslutningen - versus bekjempelse av lovbrudd og paktsbrudd.
- Én Gud og ett folk (monoteisme, utvelgelse, etnisitet) - versus kamp mot andre guder og andre folkegrupper.

Men det er også en annet trekk som særpreger fortellinger som inneholder fundamenter. Det er at slike fortellinger samtidig inneholder flere fundamenter. Dette bidrar til en flerdobling av fundamentene og til forsterkning av effekten.

De ti bud (2. Mosebok 20,1-6) er et typisk eksempel på ett fundament som rommer mange fundamenter. I teksten er det flere fundamenter som nevnes, fundamenter som viser til hverandre, og som kobles sammen. Disse er uthevet her:

- *Lovgiveren* er de samme som satt folket *fri fra slaveriet i Egypt*.
- Det er *én Gud* som taler. Andre *guder* skal dere ikke dyrke.
- *Avgudsdyrkelsen* har mange former, *billedforbudet* henviser til ett av dem.
- Gudene lokaliseres på samme steder som i *skapelsesfortellingen*.
- *Velsignelse og forbannelse* kommer til uttrykk i vers 5 og 6 (sml. 5. Mosebok, se over).

Mosebøkene inneholder altså mange fundamenter – og de elementene som er nevnt over, går igjen. Da er blir det lett å forstå hvorfor vi snakker om religiøs ideologi. Men det første, største og viktigste fundamentet er *skapelsesfortellingen*. Den rommer nesten alle fundamentene, hele jødernes religiøse ideologiske program.

Skapelsesfortellingen

Det antas at 1. Mos 1. er skrevet på 500-tallet f.Kr. da judeiske grupper er i ferd med å legge grunnlaget for utviklingen av «jødedom». På 400-tallet og ned mot 300-tallet kan teksten ha blitt gjenstand for redaksjon. Det antas at «redaktørene» da plasserte denne fortellingen foran den skapelsesfortellingen som sto der fra før (kap. 2). (Den om Edens hage og Adam og Eva).

På spørsmålet om hvorfor de gjorde det, svarer Mullen: Teksten handler om grensemarkeringer, om å markere det «jødiske» til forskjell fra ikke-jødiske grupper. Når sabbat blir kronen på verket i skapelsesuken, får teksten også en kultisk legitimerende funksjon. Det er bakgrunnen for at han mener at teksten kan forstås som en tolkningsnøkkel, som et ideologisk konsept for hvordan Mosebøkene/ Loven som helhet skal leses og forstås: Som leseveiledning, som bruksanvisning, som tolkningsnøkkel, som brillene på nesa, som kodebrikke, som språk - som ideologisk konsept.

Kongen over alle guder

Skapelsesfortellingen tegner et bilde av «jødenes» Gud (Elohim), som seierherre, som konge over alle guder, som det heter i synagogens bønnebok *Siddur*.²⁴ Vi har svært god kunnskap om hvilke guder teksten sikter til. Vi kjenner dem fra religionene i omegnen. Men dette materialet er bare kulisser rundt hovedpersonen på denne kosmiske scenen.

Når Elohim åpner munnen, så blir det som han sier. Verden er blitt til på hans befaling. I fortellingen går himmel og jord fra å være en arena der gudene hersker, til å bli en arena der gudene er utdefinert. Hva som skjer med sol og måne, er illustrerende. Forfatterne omtaler dem bare som «de store lysene». Det betyr at sol

²⁴ *Siddur. Bönbok för synagoga*, hem och skole, utgiven av Mosaiske församlingen i Malmö. 1950/ 5710. Boken speiler jødisk historie og jødedommens sentrale trospåstander. Den er et rikt sammensatt byggverk av gudstro, etikk, levesett, historie og tradisjon. Her møter vi de store høytidene, trosbekjennelsen (5 Mos 6,4f), fedrenes ord (Pirke Avot) m.m.

og måne ikke lenger er guddommer, bare lamper på himmelhvelvingen. Stjernegudene²⁵ er beseiret og degradert til naturlige lyspunkter.

Det samme skjer med gudene på jordskorpen, i vannene, og i vannene under jorden. Tilbake på valen står seierherren, «jødenes» Gud, kongen over alle guder – guder som med dette er utradert. Disse gudene var godt kjent på det tidspunkt da tekstene ble skrevet. Religionsvitere og teologer kjenner dem også. Men for den alminnelige bibelleser i dag er dette gudegalleriet trolig ukjent.

Separasjon og distinksjon

Det som særpreger skapelsesprosessen, er separasjon og distinksjon. I likhet med Douglas poengterer Mullen at skapelse hver gang medfører inndeling i atskilte kategorier - steg for steg. Gud skaper alle grønne vekster – av alle slag, fiskene i vannet – av alle slag, fuglene under himmelen – av alle slag.²⁶ Prosessens fremste kjennetegn er at Gud skaper *orden og struktur* når han skiller ting fra hverandre - lys fra mørke, vann fra vann, vann fra land, dag fra natt osv. (1. Mos. 1,4 f). Videre ordner Gud artene i grupper og bestemmer hvor de skal leve - og hva de skal spise!

Spiselover og sosiale grenser

Både Mullen og Douglas mener at denne inndelingen av planter og dyr²⁷ i 1. Mos. 1, er den samme som ligger til grunn for spiselovene i 3. Mosebok. Den direkte koblingen mellom spiselovene og sosial avgrensning synliggjør den ideologiske

²⁵ Tegnet for stjerne i det sumeriske skriftspråket betyr himmel, men også himmelgud, eller bare gud i sin alminnelighet. Mange av gudene ble identifisert med stjerner, Ishtar-Innana med Venus, Marduk med Jupiter.

²⁶ Douglas 1966:55 Dette er et ekko hva Douglas skrev i sin tid: "To grasp this scheme we need to go back to Genesis and the creation. Here a three-fold classification unfolds, divided between the earth, the waters and the firmament. Leviticus takes up this scheme and allots to each element its proper kind of animal life."

²⁷ Mullen 1997:96 «Such divisions among the plants and animals of the earth provide a background for the later introduction of the food laws that will establish one of the critical internal social boundaries for the separations of «Israel» from all other peoples. Just as the inhabitants of the earth are distinguished by type, so too are the structures of that universe separated by virtue of the divine activity."

sammenheng mellom 1. Mos. 1. og 3. Mos. 11. Det er med andre ord i skapelsesfortellingen vi finner det ideologiske grunnlaget for det omfattende jødiske matregimet (kosher).

Koblingen kommer tydelig fram i 3. Mos. 20,25-26:

«Dere skal skille mellom rene og urene dyr og mellom rene og urene fugler, og ikke gjøre dere selv motbydelige med å spise de dyrene og fuglene og krypdyrene som jeg har skilt ut som urene for dere. Dere skal være hellige for meg, for jeg, Herren, er hellig, og jeg har skilt dere ut fra folkene, for at dere skal høre meg til.»

Begrepet «hellig» (hebr. kadosh) er et sentralbegrep og uttrykker hovedanliggendet i mange av tekstene. Betydningen er ofte denne: Det er kun ved å skille, at hellighet oppstår.²⁸ Det Gud gjør når han skaper, er altså en *hellig* handling- han *skiller*!

Douglas og Mullen er enige om at det er separasjon og distinksjon som gjelder, enten det er 1. 3. eller 5. Mosebok. Det er ikke tilfeldig. Med skapelsesfortellingen får dikotomien den ultimate begrunnelse: Separasjon og distinksjon er den malen Gud fulgte da han «skapte» verden! Bare se på verden, den er skapt sånn! Gud har separert, systematisert og kategorisert tilværelsen ned til minste detalj. Verden framstår ikke lenger som kaos, men som ordnet virkelighet. Den framstår som «God Design».

Forfatterne tegner derfor bildet av Gud i sitt *eget* bilde: Ha Gud som forbilde! Han skapte verden ved å skille. Derfor skal du på samme måte skille mellom rent og urent, mellom hellig og profant - i alle livets forhold!

Skapelse og sabbat

Den sjuende dagen avslutter Gud sitt skapende arbeid. Han hviler, velsigner og helliggjør dagen. Men skaperverket er ikke ferdig før en liturgisk refortolkning av Guds handlinger finner sted med etableringen av sabbat.²⁹ Slik blir den sjuende

²⁸ Douglas 1966:49 minner om at hellighet er guddommens attributt. Roten betyr nettopp «set aspart». Men hellighet betyr også helhet, fullstendighet og fullkommenhet (whole and holy). Se note 23.

²⁹ Mullen 1997:98 Termen Sabbat nevnes ikke eksplisitt, men det synes klart at formålet med å bruke verbet sabat, er å vise til hvilen som er foreskrevet for sabbatsfeiringen.

dagen (sabbat) autorisert som hviledag i analogi med guddommens handlinger: arbeid i seks dager og hvile den sjuende. Det etnisk signifikante poeng er at teksten dermed setter likhetstegn mellom sabbatobservans og jødiskhet.

På samme måte som sabbaten er ukens høydepunkt, er sabbaten høydepunktet i skapelsesfortellingen i 1. Mos. 1- 2,3. Her får sabbatsfeiringen guddommelig legitimitet ved at redaktørene forankrer den «i begynnelsen».³⁰ Men det er ikke bare sabbaten som er innstiftet av Gud, også påskefesten er innstiftet av Gud, også den kalles en evig ordning (2. Mos. 12,14). I begge tilfeller begrunnes dagens praksis³¹ «i begynnelsen». Slik underbygger tekstene de jødiske tradisjonenes guddommelige opprinnelse og evighetskarakter.

Bønneboken *Siddur* er Det mosaiske trossamfunns liturgi. Jødisk religiøs ideologi uttrykkes i to av de mest sentrale bønnene nedenfor. De er typiske eksempler på hvordan jødedommen transformerer DHBs fortellinger til religion og tradisjon. Legg merke til at bønnene rommer de viktigste fundamentene, hvordan fundamentene er koblet sammen og med hellighet som sentralbegrep og utskillingsfaktor.

Kiddush for sabbat

Lovprist være du, Evige, vår Gud, verdens konge, som har helliget oss gjennom sine bud og som møter oss med kjærlighet og velvilje, og gitt oss sin hellige sabbat, en påminnelse om skaperverket. Den dagen er den første av de hellige høytidene, en påminnelse om utgangen av Egypt, for oss har du utvalgt, og oss har du helliget fremfor alle andre folk, og din hellige sabbat har du i kjærlighet og velvilje skjenket oss. Lovprist være du, Evige, som helliger sabbaten.³²

Legg også merke til denne:

Bønn under påkehøytiden

³⁰ Barstad 2003:60 «Hos Esekiel er sabbaten blitt selve *identifikasjonsmerket* for det hellige folk (Esek 22, 8,26). I de neste århundrene skulle sabbaten få en stadig større betydning i jødedommen. Litt etter litt skulle sabbaten komme til å bli selve *innbegrepet* av alt hva jødedom er, og det utviklet seg etter hvert en meget omfattende sabbatslovgivning som bare økte i omfang».

³¹ Teksten er sannsynligvis skrevet etter at sjudagersskjemaet og sabbatsfeiringen allerede er etablert religiøs praksis.

³² I *Siddur* har bønnene under sabbat stadige referanser til skapelsesfortellingen.

Lovet være du, Herre, vår Gud, verdens konge, som skaper ildens lysende flamme. Lovet være du, Herre, vår Gud, verdens konge, som skjelner mellom hellig og profant, mellom lys og mørke, mellom Israel og folkene, mellom den syvende dag og de seks arbeidsdagene; du har skjelnet mellom sabbatens og festdagens hellighet, liksom du har hellighet den syvende dag fremfor de seks arbeidsdagene; du har utskilt og hellighet ditt folk Israel i din hellighet. Lovet være du, Herre, som skjelner mellom det som er hellig og det som er hellig. Lovet være du, Herre, vår Gud, verdens konge, som har holdt oss i live og har latt oss bestå og nå fram til denne tid.³³

Oppsummering

E. Theodore Mullen hevder at det dominerende perspektivet i Mosebøkene er gruppens behov for å etablere og vedlikeholde etnisk identitet, uttrykt gjennom sosiale, religiøse og kultiske skiller og grensemarkeringer. Grensemarkeringene nedfeller seg i fortellinger som målbærer en profilert religiøs ideologi, og som samtidig markerer sterk avstandstagen fra religiøse og kultiske skikker hos andre grupper. Mullen kaller disse kjernefortellingene *fundamenter*. De speiler jødisk religiøs ideologi og får et monumentalt uttrykk i skapelsesfortellingen. Det bildet forfatterne tegner av Gud, er at han følger nøyaktig det samme ideologiske skilleregime som dem selv, når han skaper verden. Gud står modell for sine «barn» når han skaper orden ved å skille, strukturere og kategorisere. Slik oppstår hellighet.

Å ville forankre og legitimere jødisk religiøs ideologi i skapelsen, synes dermed å være tekstens bærende tanke. At det er separasjon og distinksjon som de facto karakteriserer virkeligheten, kan enhver se selv. Der ligger det geniale i fortellingen. Synagogens bønnebok Siddur viser at skapelsesfortellingen - og de andre fundamentene - er vevet sammen med de store festene og høytidene. Denne koblingen peker i retning av at formålet med fortellingen også er å gi sabbatsfeiringen guddommelig legitimitet. Derfor er han som skapte verden og

³³ Jeg spurte rabbineren en gang om hvordan det er mulig å skille mellom det som er hellig, og det som er hellig? Han svarte: Hver høytid har sin egen hellighet, og mellom disse kan det skilles (som i bønnen over, der det skilles mellom sabbatens og festdagens hellighet). Dette viser at hellighet nettopp forstås som et begrep som rommer det som er atskilt, perfekt og helt. Derfor er det mulig å skille mellom ulike former for hellighet, fordi de hver især er hele, fullstendige og fullkomne.

innstiftet sabbaten, selv den første til å virkeliggjøre sitt eget kultiske påbud. Derfor hvilte Gud - «og pustet rolig ut», som det heter i 2. Mosebok. (2. Mos. 31,17).

Referanser

Barth, Fredrik 1994 (red). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Universitetsforlaget. Pensumtjenesten. Oslo.
(Førsteutgaven utgitt 1969).

Douglas, Mary 1966. *Purity and Danger. An analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge. UK.

Douglas, Mary 1997. *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenhet og tabu*. Med forord av Jorun Solheim. Pax Forlag. Oslo.

Groth, Bente 2002: *Jødiske skrifter*, Verdens hellige skrifter. De norske bokklubbene. Oslo.

Hvalvik, Reidar og Terje Stordalen 1999. *Den store fortellingen. Om bibelens tilblivelse, innhold, bruk og betydning*. Det Norske Bibelselskap. Oslo.

Mullen Jr. E. Theodore 1993. *Narrative History and Ethnic Boundaries. The Deuteronomistic Historian and the Creation of Israelite National Identity. The Society of Biblical Literature*. Semeia Studies: Scholars Press. Atlanta. USA.

Mullen Jr. E. Theodore 1997. *Ethnic Myths and Pentateuchal Foundations. A new Approach to the Formation of the Pentateuch*. The Society of Biblical Literature. Semeia Studies: Scholars Press. Atlanta. USA.

Neusner, Jacob. *The Way of Torah. An Introduction to Judaism*. Thomson/Wadsworth. 7 ed. USA.

Siddur. 1950/5710. *Bönbok för synagoga, hem och skola*: Mosaiska församlingen i Malmö.

Om forfatteren

Gunnar Neegaard er dosent em. og har arbeidet i lærerutdanning i 20 år. Han har tidligere hatt ulike stillinger i Den norske kirke. Han er i dag tilknyttet Fagsenter for seniorer ved OsloMet.

Hva er egentlig en ytring? Ytringsfrihet i møte med rettssystemet.

Sigmund Ongstad

Artikkelen undersøker, i et ytringsfrihetsperspektiv, hvordan fire sentrale kilder forstår begrepet ytring. Oppfatningene kan sammenfattes i en definisjon, f.eks. i enkel form, som *ytringer gis mening gjennom å kombinere, i et medium, form-innhold-handling i kontekst*. Ytringer kan altså være både språklige og ikke-språklige. Videre illustreres, med teksteksempler fra anmeldte saker, hvilken betydning kontekst og ulike former for kommunikasjon, det vil si sjangrer, kan ha for mening i ytringer. Siden ytringer gjerne er flertydig, pekes det til slutt på hvordan vekt på ytringers form, innhold eller handling kan føre til ulike oppfatninger når ytringer skal vurderes i rettssystemet.

Denne populærvitenskapelige artikkelen er basert på foredraget *Ytringsfrihet i møte med rettssystemet: Hva er egentlig en ytring?* ved Fagsenter for seniorer ved OsloMet 15. januar 2025.

Valg av tema hadde både personlige og mer allmenne grunner. Personlig har jeg erfart at det har vært utfordrende å formidle til unge og studenter det noe særegne perspektivet på ytring, språk og kommunikasjon som fagfeltet pragmatikk representerer. Pragma betyr bruk og innebærer at denne språkvitenskapelige disiplinen studerer språket i bruk, dets funksjon. Mens jeg tidligere, både som lærer og forsker, var opptatt av ytringer i utdanningssammenheng, har jeg i de senere årene gjort mer inngående studier av ulike ytringsformer, ikke bare rent språklige. Det er blant annet dette utvidede perspektivet jeg ønsker å formidle.

Mer allment har begrepet ytringsfrihet de siste årene blitt forstått stadig bredere og i kjølvannet spør flere nå hva en ytring er. Det er det jeg skal forsøke å gi et bud på, som danskene sier. Valg av tittel og tema er begrunnet i to mer generelle forhold. For det første det faktum at ytringsfrihetskommisjonen av 2022 valgte å *ikke* definere begrepet ytring. For det andre at striden om ytringsformen koranbrenning i Danmark endte med at den danske regjeringen innførte en separat lov om

koranbrenning snarere enn å gå inn for en endring av retten til ytringsfrihet. Det førte i sin tur til at en representant i Folketinget avkrevde regjeringen svar på spørsmålet *Hvad er egentlig en ytring?* Både i norsk og dansk sammenheng dreier det seg altså om hvor presist et lovverk skal fremstille begrepet ytring slik at en i rettssystemet kan balansere mellom rett til å ytre seg i offentligheten og ulike juridisk funksjonelle begrensninger av denne retten.

Siden tittelen på artikkelen selv er en ytring og flertydig, bør den avgrenses. Teksten vil verken ta for seg ytringsfrihet eller rettssystem. Disse utgjør snarere *kontekster* som begrepsdrøftingen etter hvert vil ses i forhold til. Videre kan adverbet *egentlig* lett gi inntrykk av at avsenderen forvalter en sannhet mottakerne ikke antas å ha. Innbakt i *egentlig* finnes dessuten et *komparativt* moment – at det nok kan finnes visse allment rådende oppfatninger, men at disse anses å være utilstrekkelige. Med fare for å fremstå som besserwisser så er tanken altså å klargjøre, ikke hva en ytring *er*, men snarere, noe mindre normativt, hva den *kan være*.

Siden sjangeren er ‘populærvitenskapelig’ bør teksten ideelt kunne balansere mer avanserte innsikter med kunnskaper som ligger på grensen til hva folk flest måtte ha om emnet. Derfor vil fremstillingen være litt ambisiøs når det gjelder innhold, men samtidig etterstrebe en forhåpentligvis tilstrekkelig tilgjengelig form. Rent emnemessig legges vekt på ulike oppfatninger av fenomenet ytring, sett i et pragmatisk, det vil si bruksrettet perspektiv. Siden sammenhenger som ytringer inngår i også er avgjørende for deres mening, diskuteres dessuten hvilken rolle *sjangrer* og *kontekster* kan spille for forståelse av ytringer, her særlig i et ytringsfrihetsperspektiv.

Innsirkling av termer for og aspekter i begrepet ytring

I ulike europeiske språk finner en betegnelser som *liria e shprehjes* (albansk), *yttrandefrihet* (svensk), *vrijheid van meningsuiting* (nederlandsk), *libertad de expresión* (spansk), *Meinungsfreiheit* og *Redefreiheit* (tysk) og *freedom of expression* samt *freedom of speech* (engelsk). Oversatt til norsk sitter vi igjen med termer som *uttrykk*, *tale* og *mening* for disse ordene, alle aspekter som kan bidra til å innsirkle begrepet ytring. Jeg har dem *in mente* mens nye bruksområder undersøkes.

Som nevnt var NOU-utredningen om ytringsfrihet et utgangspunkt for innlegget (Regjeringen, 2022). Jeg velger å gjengi *hele* dens punkt 3.2.1 «Hva er en ytring?» siden det inneholder *alt* den sier spesifikt om ytring:

En ytring kan defineres som formidling av informasjon eller ideer (meninger). Å lage en uttømmende liste over alt som kan kalles en ytring, er umulig, og kommisjonen har ikke foretatt en utdypende analyse av selve ytringsbegrepet. Ytringer kan være verbale og ikke-verbale, og de kan være fysiske handlinger. Å snakke og skrive er ytringer. Det er også bilder, symboler og flaggbrenning, for å nevne noen få eksempler. Hvilket vern ytringene skal ha, må ses i lys av begrunnelsene for ytringsfrihet. Ytringer kan klassifiseres på ulike måter, ut ifra form (språk, bilde, symbolbruk osv.), innhold (informative ytringer, estetiske/kunstneriske uttrykk, manipulerende osv.) eller kontekst (offentlige versus private ytringer osv.). Felles for dem er at en ytring handler om å uttrykke seg. Det engelske og det franske begrepet for ytringsfrihet får dette enda tydeligere fram: «freedom of og «liberté d'expression». expression» og «liberté d'expression».

Allerede første setning gir signal om at en neppe kan vente seg en formalistisk avklaring. Inntrykket bekreftes i neste setning hvor kommisjonen avstår fra en nærmere analyse og definisjon av begrepet. Det gis likevel eksempler på hva ytringer *kan* være. Videre trekkes frem tre *måter å klassifisere* dem på, ut fra *form*, *innhold* og *kontekst*. I sitatets siste del pekes det tross alt på hva som kan være *felles*.

Og det er nettopp fellesaspektet som vil bli undersøkt i det følgende. Fra matematikken kjenner en uttrykket *minste felles multiplum*, gjerne generalisert til *minste felles mål*. Med Prøysens – «finn et strå å trø dom på» kan vi da forsøke finne et minste antall aspekter som anses som tilstrekkelig for å fastholde hva en ytring kan være.

Også kommisjonen som i 1999 foreslo tekst til ny paragraf 100 i Grunnloven diskuterte ytringsbegrepet (under punkt 2.3). (NOU 1999: 27 «Ytringsfrihet bør finne Sted» — Forslag til ny Grunnlov § 100). Det viser seg imidlertid at 2022-kommisjonens diskusjon er mer eller mindre en blåkopi av 1999-kommisjonens. Dermed kan vi ta med oss tre nye termer fra disse to dokumentene, *form*, *innhold* og *kontekst* – i tillegg til *uttrykk*, *tale* og *mening*.

En tredje tekst som diskuterer ytring i tilknytning til ytringsfrihet, er Anine Kierulfs bok *Hva er ytringsfrihet?* (Kierulf, 2024 [2021]). Kapittel 2 heter *Hva er ytringer? Om tolkninger*. (s. 21-39). Hennes hovedinteresse er hvordan ytringer kan tolkes, som jo særlig er viktig i rettssystemet. Derfor peker hun på ulike fagfelt som kan hjelpe oss å se betydningen av ulike aspekter ytringer kan bestå av. Det er for det første *syntaks*, som beskriver form og struktur i ytringer. (Syntaks betyr sammenstilling.) For det andre *semantikk*, som studerer innholdselementer, det vil si ordenes betydning og for det tredje *pragmatikk*, som jeg nevnte innledningsvis.

(Hun nevner også retorikk siden hun er opptatt av tolkning.) De tre nevnte disiplinene kan belyse tre sider ved eller aspekter i ytring som begrep, både hver for seg og samlet. Disse kan bidra til en ytterligere innsirkling av ytring som fenomen.

Bakhtins ytringsbegrep

Den fjerde, viktigste, og siste teksten jeg har valgt som kan gi økt innsikt, er Bakhtins *Speech genres and other late essays* (Bakhtin, 1986; Ongstad, 2004a). Dette er ei bok med tekster Bakhtin skrev på i årene frem mot sin død i 1979. For oss er det mest sentrale essayet *The problem of speech genres*. Her fremholder han imidlertid at for å forstå begrepet sjanger bør en først nettopp klargjøre fenomenet ytring. Det studerer han i detalj.

Bakhtins prinsipielle og kritiske utgangspunkt er at grammatikkens begrep *setning* ikke kan legge premissene for eller alene danne grunnlag for en *ytring*. Setning, på sin side, er et abstrakt, *grammatisk* definert fenomen, for eksempel forstått som et syntagme som normalt inneholder subjekt og et verbal og eventuelle andre ledd. Ytringen derimot er for Bakhtin alltid konkret. Den er et kommunikativt utsagn som en fysisk kan registrere og som derfor alltid forekommer i en *dermed* gitt, reell kontekst. Ut fra andre Bakhtin-tekster forstår vi ellers at han er åpen for at ytring ikke bare kan knyttes til *språk*, men at meninger kan ytres på andre måter enn gjennom verbalspråk.

Svært forenklet kan Bakhtins ytringsbegrep inndeles i tre, på to ulike måter. Først som tre deler i *sekvens*: Først en mer eller mindre klart markert eller umarkert begynnelse, så en midtdel og til slutt en avslutning, også den mer eller mindre klart markert. Midtdelen, selve teksten, er også delt i tre, men på en prinsipielt annen måte: Den består av tre nødvendige og *samtidige* aspekter eller 'sider' ved ytringen som *sammen* skal skape mening. *Ekspressivitet* uttrykkes gjennom ytringens form og kan forenklet kalles uttrykkssiden. *Referensialitet* forutsetter og knytter seg til et innhold, et som formen beskriver og refererer eller viser til. Det kan en kalle innholdssiden. Sist, men ikke minst, har ytringer for Bakhtin *adressivitet*. Å henvende seg til noen innebærer en eller annen form for handling. Aspektet kan en kalle handlingssiden.

Å bruke karakteristikken *-siden* er kanskje bedre enn å anvende betegnelsen *-aspekt* fordi 'side' tvinger oss til å tenke gjensidighet og følgelig også helhet. Ytringens kjerne kan derfor rent billedlig ses som summen av tre sider, som f.eks. i et tetraeder, dvs. at aspektene skal ses som gjensidige for å utgjøre en helhet. Fordi ytring altså ut fra Bakhtins oppfatning skal forstås som noe virkelig, kan en si at en

konkret ytring er et reelt fenomen og ikke bare en grammatisk abstraksjon, som f.eks. en setning.

Ut fra Bakhtins perspektiv har en ikke med en ytring å gjøre dersom ett av aspektene skulle 'mangle'. Et nys f.eks. kommer riktignok *ut*, men det er ingen henvendelse med mening. Det har ikke adressivitet. For Bakhtin er ytring et *sosialt* fenomen, også. Den er fra noen *til* noen om noe.

Oppsamling av termer og begrepsmessig sammenfatning

Vi har altså funnet følgende termer for, aspekter i, sider ved og teoretiske innfallsvinkler til fenomenet ytring: *tale, uttrykk, mening; form, innhold, kontekst; syntaks, semantikk, pragmatikk; ekspressivitet, referensialitet og adressivitet. Det kan imidlertid anes en mulig innbyrdes sammenheng. Her et forsøk på å ordne dem:*

Tabell 1. Oversikt over aspekter i ytringer.

Interne aspekter i ytringer			Eksternt element	
Sider/aspekter	Form	Innhold	Handling	Kontekst (tid/rom) (Eng. chronotope)
Egenskaper	Ekspressivitet	Referensialitet	Adressivitet	
Fagdisipliner	Syntaks	semantikk	pragmatikk	Kontekstteorier

Den første linja sammenholder aspekter som, ut fra et pragmatisk perspektiv, samlet utgjør tre nødvendige sider i ytringer. Kontekst, helt til høyre, er et eksternt element. Som jeg kommer inn på i fortsettelsen, kan konteksten likevel ha avgjørende betydning for den samlede *meningen* i ytringer.

Den andre linja inneholder egenskapene Bakhtin foreslår en ytring skal ha for å kunne kalles/være en ytring. Bakhtin strevde med å finne en teoretisk god beskrivelse også av kontekst. Han har etterlatt seg uttrykket *kronotop*, som enkelt sagt ser tid og sted som *ett* og som langt på vei kan sies å innbefatte all kontekst. Inspirert av naturvitenskap brukes ofte betegnelsen *romtid* (eng. spacetime) med noenlunde samme betydning.

Den tredje linja nevner de tre respektive disiplinene som studerer ytringers hovedaspekter eller sider ved språk og tegn. Her må det imidlertid presiseres at disiplinene må samarbeide når en skal tolke, skape mening i ytringer. I tillegg trengs altså *kontekstteorier*. For eksempel kan statsvitenskap trenge historie og psykologi sosiologi for å gi kontekstuell bakgrunn for en konkret beskrivelse. Men det finnes også kontekstteorier som er nærmere på ytringen og yterne, som for eksempel

sosiale teorier om begreper som *habitus*, *diskurs* og *sjanger*. Disse er mer generelle former for kommunikasjon. Jeg går senere bare nærmere inn på sjangrer, som enkelt sagt er gjenkjennbare ytringstyper.

Jeg har uthevet fem ord i oversikten. Hvis vi begynner med **form** og **innhold**, så var dette aspekter vi som gymnaselever tidlig på 60-tallet lærte var viktige, særlig når vi skrev stil. Noen ganger hørte vi nok at *sammenhengen* var viktig, men '**kontekst**' var en term som sjelden ble brukt. Så da jeg studerte norsk tidlig på 70-tallet var **syntaks** og **semantikk** etablerte språkdisipliner. De studerte jo nettopp henholdsvis form og innhold. Pragmatikk derimot hadde vi knapt hørt om.

Dette fagfeltet etablerte seg imidlertid raskt, både ved universitetene og i skolen. John Austins nå så berømte bok *How to do things with words*, John Searles talehandlingsteori, Hallidays funksjonsgrammatikk og Habermas teori om kommunikasjon som språkhandling inntok snart pensumlistene på språklige hovedfag i Norge utover 80- og 90-tallet. Samlet endret disse og andre sosialt orienterte teorier vår oppfatning av språk fra en mer grammatisk til en mer pragmatisk forståelse. Dette nye synet ble gjerne kalt den pragmatiske vendingen.

I skolen hadde en faktisk allerede startet studiet av språket i bruk. En gjorde såkalte språkbruksanalyser, også i ungdomsskolen. I fagplanen for norsk i den nasjonale læreplanen M87 krevdes det f.eks. at elevene ikke bare skulle se over form og innhold, men også spørre seg hva tekstene deres, del for del og samlet, *gjør*, hvilken funksjon teksten hadde. Det skulle skape bevissthet om og utvikling av et vokabular for såkalte *handlingsverb*. Det var pragmatikk i praksis. I min egen avhandling fra 90-tallet brukte jeg for eksempel handlingsverb som karakteriserte ulike tekstdeler eller avsnitt, som *introdusere*, *definere*, *argumentere*, *vise*, *kritisere* og *konkludere*. De beskrev hva jeg rent metodisk innholdsmessig *gjorde*. Og når jeg valgte sjangeren forelesning som presentasjonsform for foredraget ønsket jeg for eksempel å *opplyse*, *kritisere*, *informere* og *problematisere*. Det gjelder også for denne teksten.

To språksyn står altså mot, konkurrerer med og/eller glir over i hverandre, et mer tradisjonelt grammatisk og et mer pragmatisk. **Språket**, gjerne omtalt i bestemt form entall, ses som et strukturelt, kontekstuavhengig system, og form og innhold utgjør en enhet som så tenkes «tas i bruk». Språket ses da som i funksjon (Fig. 1). Den integrerte modellen, hvor altså pragmatikk har fått innpass og en egen plass, kan karakteriseres som funksjonell og kontekstuell (Fig. 2). Her vil form, innhold og handling utgjøre en enhet i samspill med kontekst. Pragmatikken retter altså sitt blikk mot handlingsaspektet.

Det som her er sagt gjelder språk-syn, men kan i prinsippet utvides til å gjelde for alle former for kommunikasjon, ikke bare verbalspråk. Og, som vi skal se, nettopp det er viktig når det gjelder ytringsfrihet, for kulturen ytrer seg som og gjennom tegn.

Fra tradisjonell oppfatning til integrert modell.

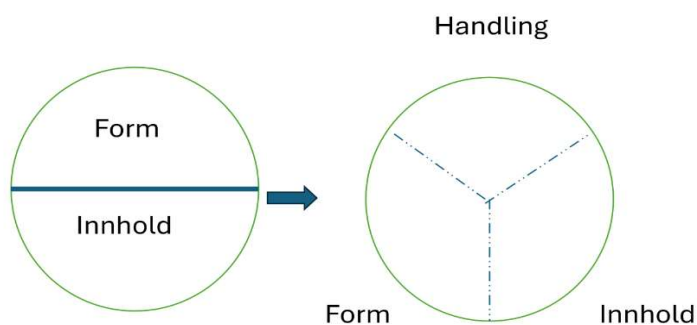

Fig. 1. Tradisjonell oppfatning

Fig. 2. Integrert modell

Forsøk på definisjon

Nedenfor følger et forslag til hvordan en kan fastholde mer presist hva en ytring kan være:

En ytring kan forstås som integrering, i hvilket som helst tegnsystem, av strukturert form, referert innhold samt adressert handling og som samlet skal gi mening. Ytringen avgrenses mot kontekst, dvs. i tid og rom, med mer eller mindre markert begynnelse og slutt.

Merk at det står *kan forstås*, ikke *er*. Den gjelder også alle tegnsystemer, altså multimodalt og følgelig også *semiotisk*. Semiotikk er studiet av kultur som mening ytret gjennom tegn. Legg merke til at form, innhold og handling her er nærmere presisert med Bakhtins begreper.

En kortere versjon kan f.eks. være:

En ytring er en kombinasjon av form, innhold og handling i tid og rom, dvs. kontekst, og som skal gi mening.

Eller enda kortere:

Ytringer gis mening gjennom å kombinere, i et medium, form-innhold-handling i kontekst.

Jeg bør kanskje presisere at disipliner som grammatikk, syntaks, semantikk og pragmatikk er teorier. De er faglige, forskningsbaserte betraktninger av bestemte sider ved språk. De er meta-språk, språk om språk.

En utfordring med å skulle presentere en slik integrert betraktningsmåte for folk flest er at det ikke er uvanlig å se egne oppfatninger som virkelige og ikke som *oppfatninger* – en spade er en spade, og ses for eksempel ikke som en term som består av bokstavene s-p-a-d-e altså et ord. Innbakt i et kritisk syn på språk ligger det altså en påstand om at språk egentlig har infiltrert vår virkelighetsoppfatning. En slik tanke trenger gjerne tid til å fordøyes, for flere ser fortsatt «språk» som sekundært – ut fra det syn at det gjerne er konkrete fenomener og erfaringer som former folks oppfatning av verden, ikke ordene. De kommer etterpå og setter navn på erfaringene. Og språk om språk, meta-språk, kan synes enda fjernere på tross at de fleste i et land som Norge har hatt år med grammatikkundervisning.

Ytringer må altså ut i den sosiale og tinglige «virkeligheten» for i det hele tatt å bli ytringer, men de formes og tolkes individuelt og mentalt, i hjernen. De blir forstått og oppnår mening gjennom kommunikativt fellesskap som allerede er etablert, det være seg i en kultur, et land, en klasse, ei gruppe eller et fag.

Brede oppfatninger av kommunikasjon

Det finnes både snevre og vide definisjoner av kommunikasjon. En vid oppfatning finner en for eksempel innen tysk sosiologi, hvor kommunikasjon ofte ses som en sosial *drivkraft* som gjennomsyrrer alle samfunnsformer. Menneskers grunnleggende behov for kommunikasjon har etterlatt seg et sinnrikt system av sjangrer, eller ytrings- eller kommunikasjonsformer om en vil, og som langt på vei ikke bare kan definere de/t samfunn som bruker dem (Luckmann, 2009) men som også former *måter* vi tolker ytringer på. I videste forstand dreier jo ytringer og dermed også ytringsfrihet seg om kommunikasjon.

Det er krevende både å se språk som briller vi ser verden med og kommunikasjon som samfunnsdannende. Enda mer utfordrende er det å se kommunikasjon som en grunnkomponent, ikke bare i tilknytning til samfunn, men også for liv mer generelt. Kan det være slik at fenomener som ytring og kommunikasjon oppstod lenge *før* verbalspråket og har gitt føringer gjennom evolusjon for hvordan og hvorfor vi nå millioner år senere både forstår – og misforstår hverandres ytringer?

Biosemiotikk, studiet av liv som tegn, er et ungt fagfelt som anser kommunikasjon i naturen i en eller annen form som nødvendig for at liv skal kunne oppstå og utvikle seg. Det betyr at evolusjon ikke bare ses på som et rent biologisk fenomen, men altså som grunnleggende kommunikativt. Det gjelder enten en nå skulle kalle koblingene, prosessene og transformasjonene mellom de rent fysiske, kjemiske og biologiske delene for *informasjon*, *signal*, *tegn* eller *ytring*.

Denne forståelsen er satt på spissen i utsagnet *An organism cannot not communicate*. (Watzlawick et al., 2017). Videre har den franske filosofen J. Derrida blitt tilskrevet den såkalte *Sjangerens lov*. Den kan uttrykkes sterkt forenklet og konsentrert slik: *One cannot not use genres* (Derrida & Ronell, 1980). Sagt på en annen måte: Organismer, eller i alle fall mennesker, synes 'dømt' til umiddelbart og kanskje ubevisst å forsøke å forstå sine erfaringer som kommunikasjon og samtidig oppfatte kommunikasjon som bestemte *måter*, *typer* og *former* for kommunikasjon eller altså *ytringstyper*. Om en godtar denne forutsetningen, er det derfor med Bakhtin nærliggende også å tro at *One cannot not utter*. (Ongstad, 2019.) Det vil med andre ord si at når en kommuniserer, altså ytrer, er sjanger og sjangerforventinger mer eller mindre uunngåelige fordi vi 'må' kommunisere, vi oppfatter verden kommunikativt. Dessuten erfarer vi også at visse måter å ytre seg på, bestemte ytringsformer kan være gjenkjennelige. De er sjangrer.

Sjanger

Bakhtins artikkel hvor han diskuterer ytring som fenomen hadde tittelen *The problem of the speech genres*. Det er ikke lett å få et helt klart bilde av hans sjangeroppfatning, men det er neppe uriktig å hevde at Bakhtin mente at sjangrer nettopp er *ytringstyper* og vil derfor nødvendigvis bestå av de *samme* aspektene som ytringer. I det følgende skisseres kort min egen oppfatning. Den er grovt sett en kombinasjon av språkteoretikere som Bakhtin og Halliday kombinert med nyere sjangerforskning. Det bør understrekes at det er her tale om et *multimodalt* sjangerbegrep, *ikke* et rent språklig. I Ongstad (2021) beskrives hvordan jeg etter hvert har kommet frem til denne oppfatningen.

Det opprinnelig franske ordet *genre* og som også brukes på engelsk, kommer av det latinske ordet *genus* som betyr sort, slag, type, på engelsk ofte *kind*. Det igjen slekter på *kin* i *kin-ship* som jo karakteriserer en familie eller en viss familielikhhet. Opprinnelig betegnet sjanger gjerne ting, men har lenge også blitt brukt til å karakterisere former for litteratur, samt ulike andre teksttyper og i det senere også typer av kommunikasjon mer generelt. Ei kjent engelsk ordbok gir eksemplet hvor en kunde i en klesbutikk peker og sier: *I would like a tie in that genre*. Kunden vil imidlertid *ikke* ha akkurat dette slipset, men et som *ligner*, og som samtidig *ligner nok* til at det utgjør en sort eller en type. Det skal ha familielikhhet.

Kommunikative sjangrer er normer og former for kommunikasjon av mening som *vekker* aspektene form, innhold, handling, tid og rom i ytringer. Slik får vi f.eks. sjangrer som *særlig* rettes mot aspektene estetikk, kunnskap eller funksjon. Historie og geografi er eksempler på fagområder som har utviklet ytringsformer som særlig vektlegger henholdsvis tid og sted.

Gjennom ulike former for sosialisering er noen ytringsformer i større eller mindre grad blitt *kroppsliggjorte*. Vi tar dem med oss mer eller mindre ubevisst som forhåndsforventninger for hvordan vi skal 'føre' oss. Dermed *medskaper* sjangrer på sett og vis kommunikative møter *før* selve møtet. Sjangrene fungerer slik sett som forhåndskontekster. Til forelesningen kom jeg som foreleser innstilt på å være vendt mot tilhørerne, som på sin side av vane og forventning vender seg mot foreleseren.

Graden av sosial normering kan variere fra sterk til svak. Typer av sjangrer kan derfor variere fra fast til mer flytende. Noen sjangrer er følgelig også mer lukket, institusjonaliserte og faste. De kan være formalisert *eksplisitt*, som skjemaer, maler og prosedyrer. Andre kan være mer *åpne* og være gjenstand for stadige forhandlinger og omdanning, som f.eks. hva som kan regnes som en roman eller en samtale.

Når en derfor definerer sjanger bredt, kan det være praktisk at sjangertyper også spesifiseres, for eksempel med foranstilte adjektiver som *tekstlige*, *digitale*, *didaktiske*, *akademiske* og/eller med substantiver *film-*, *musikk-*, *fag-* etc. Sjangrartermer kan også knyttes til kommunikasjons-*kanaler* og medier (*radio-*, *tv-*, *mundtlige*, *skriftlige* etc.)

Sjangrer er altså en måte å oppfatte, persipere på. De er sansebaserte fordi sansene tas i bruk for å kommunisere. Alle sjangrer inneholder dessuten *på én og samme gang* et forskjells- og et likhets-aspekt, slik som vi så i slips-eksemplet. Når det ytres, sanser vi altså en likhetsforskjell, eller en forskjellslikhet om en vil. Å beherske et språks eller en kulturs sjangersystem innebærer en svært avansert og kompleks form for persepsjon, nemlig evnen å ta inn forskjeller og likheter *samtidig*, som *ett* fenomen. Denne dobbeltheten kan illustreres med bokstaven Y som metafor for et tre med stamme og greiner. Stammen kan representere likhet og greinene forskjell. Det sentrale her rent persepsjonsmessig er imidlertid møte- eller knutepunktet, overgangen fra stamme til grein, det bærer motsetningen(e) og likheten(e) i seg. Treets stamme kan videre også illustrere likhetsgrad, hvor en lang stamme og korte greiner betyr stor likhet og kort stamme og lange greiner betyr stor ulikhet.

Googler en *genre* får en flere hundre milliarder treff og søk på Google Scholar gir over fem millioner rent faglige treff. Sjangrer kan sies å gjennomsyre fag og samfunn og de styrer i stor grad hvordan vi kan eller ikke kan kommunisere. Ytringsfrihet og sjangrer er derfor nært forbundet. Ikke bare ved at sjangrer regulerer hvem som får sin stemme hørt. Institusjoner fordeler rett til å ytre seg og er derfor også i praksis sjangervoktere. De regulerer hvilke sjangrer som kan brukes og på hvilke måter. Og sjangrene utgjør et potensial for tolkning av ytringer. Dessuten fungerer sjangrene de facto som medbrakte (kroppslige) kontekster når, for ikke å si

før vi ytrer og tolker. Manglende så vel som sterk sjangerbevissthet kan skape demokratisk og rettslig ulikhet. Derfor er sjangerkunnskap da også et primært undervisningsmål i førstespråks-undervisning (dvs. norsk i Norge, albansk i Albania etc.) verden over. I vår sammenheng er følgelig sjangrer avgjørende for tolkning av situasjoner hvor det faller ytringer som kan bli prøvd i rettssystemet. Sjangrene er slik sett ytringers nærmeste kontekst. Men hva er da «egentlig» kontekst?

Eksempler på «kontekst» i et ytringsfrihetsperspektiv

Ovenfor sa jeg at ytringer gir mening gjennom å kombinere, i et medium, form-innhold-handling i kontekst. Jonathan Culler skal imidlertid ha innvendt: *Meaning is context-bound, but context is boundless*. Og det er sant, kontekst kan være hva som helst og ingen ting. Dessuten finnes ikke kontekst som en frittstående størrelse. *Kon-* betyr jo *med* og kontekst derfor *medtekst*. Slik sett er kontekst et relasjons-begrep. Det kommer an på hvor en fester blikket.

Kontekster skapes derfor i ytringsøyeblikkene: selve *fokuseringen* som det å ytre (men og å tolke) innebærer, etablerer en direkte *tilhørende* ikke-fokusert dynamisk kontekst, men vil være delvis ulik for de som tar del i situasjonen. «Dynamisk» her vil si at også kontekst kan ha mer eller mindre direkte betydning for ytringers mening. Tenk f.eks. på pronomeners funksjon: *Her* og *nå*, *der* og *da*, *han* og *hun* peker ut noe eller noen, som så blir kontekst i ytringen. Noen ganger er noe av konteksten selv en tekst, som nevnt, en *medtekst*. (På engelsk *co-text*.) Kontekst i aller videste betydning er, som jeg pekte på, kombinasjonen tid&rom (eng. *spacetime*, *chronotope*). Selv om tid og rom vil finnes og finnes samtidig, utgjør de ikke noen spesifikk kontekst før det ytres.

I kommisjonsdokumentene fra 1999 og 2022 pekes det på en rekke *generelle* kontekster som har betydning for spørsmålet om hvilke ytringer som er straffbare. En diskuterer forholdet mellom det *offentlige* og det *private* og personer som offentlige eller private. Generelt er det ytringer i offentligheten som eventuelt kan straffes. Problemet er imidlertid at i dagens samfunn har sosiale medier og digitalisering gjort grensene mer flytende. En 71 år gammel bergenskvinn skrev dette om debattant Sumaya Jirde Ali i gruppen «Vi som liker Sylvi Listhaug» på Facebook: «*Fandens svarte avkom reis tilbake til Somalia og bli der din korruperte kakerlakk.*» Det gav fellende dom i Høyesterett i 2020. (Kilde: Aftenposten, jan. 2020.)

En høyesterettsdom 8. september 2022 (HR-2022-1707-A, sak nr. 22-025662STR-HRET, straffesak, anke over dom) fant at følgende ytring var straffbar fordi den ble fremsatt overfor et *barn*. En 57 år gammel mann hadde på Jessheim

togstasjon ropt til ei jente på noe under 17 år at hun burde «*dra tilbake til Somalia så får du det mye bedre, for der får du ikke noe NAV*». Ytringen kom etter en opphetet diskusjon, som mannen hadde startet. Høyesteretts flertall kom til at ytringen var straffbar. Steder eller situasjoner hvor det er barn til stede kan altså endre konteksten og betingelsene for å ytre fritt.

Begge kommisjonene vier feltene *kunst, vitenskap og politikk* ekstra oppmerksomhet. Tradisjonelt har disse feltene vært beskyttet og har til en viss grad fått lov til å ha sin egen justis. I de senere årene har det imidlertid på alle tre områdene vært et økt press utenfra for å få saker fra disse feltene prøvd for retten. Det har skjerpet oppmerksomheten mot hva grensene for frie ytringer innen disse feltene, altså kontekstene, egentlig er. I kunsten og estetikken står (den frie) *formen* sentralt. Ytringer innen vitenskap gjelder særlig aspektet *innhold* og altså spørsmålet om *sannhet*, mens politiske ytringer ofte tolkes i et *handlingsperspektiv*. Såkalte «oplevde krenkelser» som fører til anmeldelser reiser derfor henholdsvis prinsipielle estetiske, epistemologiske og etiske spørsmål om grensene for ytringsfrihet.

En iransk student som på det aktuelle tidspunktet studerte i Norge ytret på internett: «*Jeg vil bringe fred til jorden ved å drepe feminister, homofile, overgripere, ekteskapsbrytere, prostituerte, jødiske rabbinere og hyklerske muslimer, slik at Gud den allmektige, profeten og imam Mahdi vil være fornøyde med meg*». (Khrono, 2023a.) Han ble på dette grunnlaget siktet for hatefulle ytringer mot blant annet homofile, feminister og jødiske rabbinere. Saken ble likevel henlagt fordi det var usikkert hvor han 'egentlig' oppholdt seg da ytringene fant sted. Stedet en ytrer fra har altså betydning. Men hva er egentlig sted og altså kontekst i en digital verden?

Ikke-verbale ytringer

Tegn og symboler er også ytringer. Tegnet på bildet nedenfor ble ytret i Tyskland av en tyrkisk spiller i en VM-kamp i 2024. Ulvehilsenen er forbudt i nabolandet Østerrike, men ennå ikke i Tyskland (Bilde 1). Ytringen og diskusjonen gikk viralt. (Kilde: NRK, juli 2024.)

Den norske studenten som bærer plakaten med ordene *Keep the world clean* og tegningen av en person som kaster davidsstjerna i søppelbøtta mottok sterke reaksjoner og ble møtt med fordømmelse (Bilde 2). Hun var student ved Universitetet i Warszawa. Hun la seg flat og slapp unna med en refs fra universitets rektor. Dersom denne multimodale ytringen hadde falt i Norge er det usikkert hva utfallet ville blitt. (Kilde: Khrono, 2023b.)

Med pekefinger og lillefinger hevet, og tommelen inn mot ringfinger og langfinger, skal tegnet etterligne ulveører og er i politiske sammenhenger kjent som «ulvehilsenen». Dette håndsymbolet regnes som både nasjonalistisk, høyreorientert og ekstremistisk, skriver tyske [Der Spiegel](#), som stempler det hele som en «eksplosiv hendelse».

Bilde 1. Ulvehilsen.

Israels ambassadør til Polen kaller plakaten for antisemittisk, og det samme gjør Polens president Andrzej Duda, skriver avisa.

Forsker Øyvind Kopperud ved Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter sier [til Aftenposten](#) at plakaten er problematisk på mange måter. Nazistene sto bak et folkemord på jødene. Polske jøder ble tvunget til å gå med sekskantet gul stjerne hvor det stod «jøde». — Davidsstjernen som kastes i søppeldunken, og «Keep the world clean», gir konnotasjoner som jeg også håper studenten ikke vil identifisere seg med, sier Kopperud.

Bilde 2. Demonstrant med parolen: Keep the world clean.

Ytringer og kontekst som havner i rettssystemet er utsatt for en viss formalisering. I en gitt ytringssituasjon hører ytring og kontekst intimt sammen. Anmeldes ytringen, må både den og dens kontekst verbaliseres dvs. tekstualiseres, selv om det foreligger opptak. Kontekstbeskrivelse er nærmest en egen sjanger i rettssystemet. I anmeldelsen og/eller hos politiet blir kontekst omgjort til *tekst*. Jo

lenger disse tekstene og kontekstene kommer i rettssystemet under saksbehandlingen og formaliseres i rettssalenes ulike juridiske sjangerer, desto mer blir dokumentene kinesiske esker, med tekst i kontekst i tekst i kontekst etc. En slik «trekkspilleffekt» innebærer at det blir særlig viktig å ha klart for seg hva som menes med ytring, sjanger og kontekst og hvordan de forholder seg til hverandre.

Fire korte eksempler på kontekstrelasjonens betydning for rettssaker

På et utested i Oslo med flere til stede sa Atle Antonsen til ei farget norsk kvinne: *Du er for mørkhudet til å være her*. Han ble anmeldt. Selv om han senere tilsynelatende la seg flat fant politiet situasjonen, konteksten/sjanger-situasjonen og følgelig ytringens intensjon likevel så pass uklar at det ikke ble reist tiltale. Poenget her er at utenforstående ikke syntes å ha tilstrekkelig grunnlag til å klarlegge konteksten eller hvorvidt ytringen var hatefull. Etter henleggelsen tok Antonsen selv opp saken fra et noe annet ståsted. Etter flere etterfølgende runder i rettssystemet konkluderte Riksadvokaten:

Etter en samlet vurdering legger Riksadvokaten til grunn at [Antonsens] utsagn om at [Ali] var for mørk i huden til å være på det aktuelle skjenkestedet, må forstås som et lite vellykket forsøk på satire over rasisme. (Aftenposten, jan. 2023.)

Olav Hoaas var lektor i historie ved Stokmarknes videregående skole på 1970-tallet. Da den kontroversielle historikeren Paul Rassinier ytret at en kunne reise tvil om holocaust fant sted, skrev Hoaas i VG i 1975 at synspunktet kunne ha noe for seg. (Wikipedia, jan. 2025.) Fylkeskommunen reiste sak og Hoaas fikk betinget straff og 5000 i bot, men saken fortsatte. Etter flere runder i rettssystemet mistet Hoaas til slutt (1982), ikke bare jobben, men også retten til å være lærer med begrunnelsen at en (historie-)lærer som ikke holdt seg til historiske fakta ikke kunne være lærer. Hans ytring falt altså innen konteksten det vitenskapelige eller det historiefaglige fagfeltet og hvor en sterkt forventet norm er sannhet. I en masteroppgave om saken mener forfatteren at Hoaas kanskje likevel snarere ble dømt for jødehat, altså en uakseptabel emosjon, enn for direkte holocaustfornektelse. (Grimstad, 2014).

«Hesters understell» er et uttrykk jeg helt bevisst har valgt for å illustrere hva som gjerne skjer med ord som viser seg straffbare å bruke. Det får omskrivninger. En mann fra Alta ble i 2005 frikjent for å ha kalt en politimann med dette folkelige ordet. (NRK, 2007.) Frikjennelsen ble begrunnet med at uttrykket er vanlig i landsdelen og snarere betegner en ugrei person. Senere har imidlertid ordet blitt brukt mot politi sørpå. Sakene ble brakt for retten og ytrerne ble dømt. Nordpå og sørpå er ikke samme kontekst.

I det senere har n-ordet, også det en omskrivende erstatning, stadig oftere blitt sett på som umulig å bruke i ytringer uten å ha blitt dømt som rasisme. Likevel, på en bar i Bergen ble en vakter nylig kalt «jævla neger» og «parasitt». Ytreren ble kastet ut, men ble ikke kjent skyldig i rasisme etter paragraf 185 (TV2.no, 13.01.2025).

Holocaust-fornektelse, hesters understell og det såkalt n-ordet har til felles at konteksten de inngår i, gjennom skjerpelsene synes å ha fått mindre å si for vurderingen av hva som er straffbart. I autoritære regimer og land ser en f.eks. ytringer som straffes i neste omgang raskt nettopp blir erstattet av nye symboler for å unngå straffeforfølgelse. Innen semiotikken, det fagfeltet som studerer tegn i kulturen som kommunikasjon, kalles en slik betydningsendring semiose. Ytringen endrer form, men beholder sin mening, som i ordet *quisling*, en forræder.

Avslutning

Jeg har trukket frem generelle aspekter eller sider ved ytringen som kan definere den og videre teoretisert og eksemplifisert dens omgivelser, henholdsvis sjanger og kontekst. I oversikten under forsøker jeg å innsirkle aspektene og hva de kan bety når det skal vurderes og dømmes i rettssystemet hvorvidt en ytring fremstår som tilstrekkelig klar til å kunne be-/dømmes. Et hovedpoeng her er den kombinerte horisontale og vertikale koblingen mellom GYLDIGHET (nest siste linje) og KRITERIER (siste linje). Den horisontale koblingen representerer altså et integrert *pragmatisk* perspektiv på ytringers gyldighet.

Tabell 2. Ytringsaspektene og gyldighetspremissene for dom i rettssystemet.

ASPEKT	<i>Form</i>	<i>Innhold</i>	<i>Handling</i>
PREPOSISJON	fra/ut	om	til/henimot
EGENSKAP	ekspressivitet	referensialitet	adressivitet
GYLDIGHET	subjektivitet	objektivitet	intersubjektivitet
KRITERIER	oppriktighet	sannhet	(normativ) enighet

Denne konsentrerte oversikten poengterer (over streken) at ytringer forstås som kommunikasjon bestående av aspektene form, innhold og handling. Det betyr helt konkret at *fra* noen ytres det *om* noe *til* noen. Vil vi karakterisere egenskapene ytringer må ha for å anses som ytringer som skal skape mening, kan vi altså anvende Bakhtins tre kriterier (henholdsvis). Ifølge Habermas vil vurdering av ekspressivitet måtte ses som subjektiv, vurdering av referensialitet måtte ses som

objektiv og vurdering av adressivitet måtte ses som intersubjektiv. Utfordringen ligger i at de alltid vil opptre *samtidig* i (alle) ytringer, samt i tid og rom.

Når en sak om ytringer havner i rettssystemet, vil rettsinstansene altså måtte vurdere ytrereens subjektive oppriktighet, ytringsinholdets objektive sannhetsgehalt og handlingen intersubjektivt som sosial norm, hvert moment for seg og under ett. I retten avgjøres rett eller galt normativt dessuten gjennom intersubjektive flertallsbeslutninger. Da gjelder det at betydningen av de enkelte aspektene i de aktuelle ytringene oppfattes og vektles tilstrekkelig likt blant de som dømmer.

Referanser

Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays*. University of Texas.

Derrida, J., & Ronell, A. (1980). The law of genre. *Critical inquiry*, 7(1), 55-81.

Grimstad, I. S. (2014). *En studie av Olav Hoaas sitt ideologiske standpunkt*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo.

Kierulf, A. (2024). *Hva er ytringsfrihet?* Universitetsforlaget.

Luckmann, T. (2009). Observations on the structure and function of communicative genres. *Semiotica*, 2009(173).

NOU 1999: 27 «Ytringsfrihed bør finde Sted»

<https://www.regjeringen.no/contentassets/026a9879891a4972b019ce10f20561fe/no/pdfa/nou199919990027000dddpdfa.pdf>

NOU Norges offentlige utredninger 2022: 9 *En åpen og opplyst offentlig samtale*. Ytringsfrihetskommisjonens utredning.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/753af2a75c21435795cd21bc86faeb2d/no/pdfs/nou202220220009000dddpdfs.pdf>Ongstad, S. (2004a).

Bakhtin's triadic epistemology and ideologies of dialogism. I F. Bostad, C. Brandist, L. S. Evensen, & H. C. Faber (red.) *Bakhtinian perspectives on language and culture: Meaning in language, art and new media* (ss. 65-88). Palgrave Macmillan.

Ongstad, S. (2021). Genre Constituents in "Reflections on Genre as Social Action"—in the Light of 1980s' genre research. *Discourse and Writing/Rédactologie*, 31, 86-108.

Ongstad, S. (2019). A conceptual framework for studying evolutionary origins of life-genres. *Biosemiotics*, 12(2), 245–266.

Watzlawick, P., Beavin, J., & Jackson, D. (2017). Some tentative axioms of communication. I C. D. Mortensen (red.), *Communication theory* (ss. 74–80). Routledge.

Annen relevant litteratur

Haye, A., & Larraín, A. (2011). *What is an utterance. Dialogicality in focus: Challenges to theory, method and application*, 33-52.

Bakhtin, M. (1998). *Spørsmålet om talesjangrane*. Ved R. T. Slåttelid. Adriane forlag.

Ongstad, S. (2004b). *Språk, kommunikasjon og didaktikk: Norsk som flerfaglig og fagdidaktisk ressurs*. Fagbokforlaget. [Om ytring, se ss. 97-99.]

Ongstad, S. (2022a). *Perceptions of context. Epistemological and methodological implications for meta-studying zoo-communication*. *Biosemiotics*, 15(3), 497-518.

Ongstad, S. (2022b). Utterance theory and validation of disciplinary knowledge in a 'post-truth' era. I Krogh, E., Qvortrup, A., & Ting Graf, S. (red). *Bildung, Knowledge, and Global Challenges in Education*, (ss. 147-168). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003279365>.

Andre kilder

Aftenposten (2020).

<https://www.aftenposten.no/meninger/leder/i/LAgELV/aftenposten-mener-nyttig-dom-om-ytringsfrihet>

Aftenposten (2023). <https://www.aftenposten.no/norge/i/JQ6z06/riksadvokaten-henlegger-antonsen-anmeldelse-lite-vellykket-forsoek-paa-satire>

Khrono (2023a). <https://www.khrono.no/for-ett-ar-siden-ble-studenten-siktet-for-hatefulle-ytringer-na-er-saken-henlagt/824156>

Khrono (2024b). <https://www.khrono.no/norsk-student-kalt-inn-pa-teppet-i-polen-pa-grunn-av-plakat-med-davidsstjerne/820667>

Norges høyesterett (2022).

<https://www.domstol.no/no/hoyesterett/avgjorelser/2022/hoyesterett---straff/HR-2022-1707-A>

NRK (2007). https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/_hestkuk_-er-helt-greit-1.2151037

NRK (2024). https://www.nrk.no/fotballem/em-sjokk_-krever-at-tyrkia-helten-utestenges-etter-dette-1.16950155

TV2 (2025). <https://www.tv2.no/nyheter/innenriks/kalla-vektar-for-jaevla-neger-og-parasitt-ikkje-rasisme/17356413/>

Wikipedia (2025). https://no.wikipedia.org/wiki/Olav_Hoaas

Om forfatteren

Sigmund Ongstad er tidligere lærer og lærerutdanner. Han har hovedfag i norsk og doktorgrad i anvendt språkvitenskap og har forsket på kommunikasjon i skole og lærerutdanning. Ved Fagsenter for seniorer har han særlig studert kommunikasjon mer allment.